

EJESS

European Journal of
Educational & Social Sciences
“... an interdisciplinary perspective”

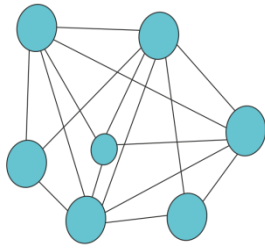
ISSN: 2564-6621

All our children partake in an inspiring and creative curriculum in all subjects, which allows them to develop knowledge, skills, and enthusiasm in their learning

Volume 8(2)

October 2023

EJESS

European Journal of
Educational & Social Sciences
“... an interdisciplinary perspective”

linguistics sociology law anthropology
history psychology
philosophy religion literature politics
economics education

EDITOR-IN-CHIEF:

Ismail KESKİN (Ph.D.)

Dicle University, TURKEY

ASSOCIATE EDITOR

Nazli TYFEKCI (Ph.D.)

University of Gjakova, KOSOVO

Mani Man Singh RAJBHANDARI (Ph.D.)

University of Johannesburg, SOUTH AFRICA

Ali KORKUT (Ph.D.)

Private Doğa College, Diyarbakir, TURKEY

LANGUAGE EDITORS:

Fernan Q. ABRAGAN (Ph.D.)

Mindanao State University, The PHILIPPINES

About

- European Journal of Educational & Social Sciences (EJESS) is a peer-reviewed international journal published biannually, in May and October, which accepts papers written in Turkish and English languages.
- Opinions by the authors of articles in the journal are solely those of the author, and do not necessarily reflect those of the journal, its editor, assistant editors, or advisory board members.
- Articles published by the journal may not be reproduced totally or in part without following the appropriate reference to the manuscripts.

All papers in PDF format can be retrieved on our web site: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejees>

Abstracting & Indexing

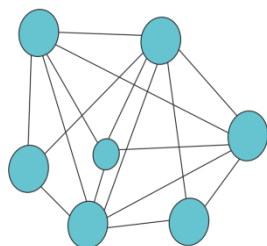

ASOS
indeks

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
EJESS Vol 8. No. 2 October 2023

EJESS

European Journal of
Educational & Social Sciences

"... an interdisciplinary perspective"

linguistics sociology law anthropology
history psychology
philosophy religion literature politics
economics education

ADVISORY BOARD

Ying Zhen, (Assoc. Prof. Dr.)
Wesleyan College, USA

Farhod Ahrorov (Prof. Dr.)
Samarkand Branch of Tashkent University of Economics,
UZBEKISTAN

Mark Szymanski (Prof. Dr.)
Pacific University, USA

Raymond Taras (Prof. Dr.)
Tulane University, USA

Ivo Carneiro de Sousa (Prof. Dr.)
City University of Macau, Macau, CHINA

Taner Tatar (Prof. Dr.)
Inonu University, Malatya, TURKEY

Giovanni Borriello (Prof. Dr.)
Università degli Studi della Toscana, ITALY

Teymur Kerimli (Prof. Dr.)
ANAS, AZERBAIJAN

Ljiljana Kaliterna Lipovčan (Prof. Dr.)
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, CROATIA

Carmen Buzea (Prof. Dr.)
Transylvania University of Brasov, ROMANIA

Tornike Shurgulaia (Assoc. Prof. Dr.)
Georgian National University, GEORGIA

Izabela A. Dahl (Assoc. Prof. Dr.)
Örebro University, SWEDEN

Mahire Aslan (Asst. Prof. Dr.)
Inonu University, Malatya, TURKEY

Fakhra AZIZ (Asst. Prof. Dr.)
Lahore College for Women University, PAKISTAN

Nurhodja AKBUALEV (Asst. Prof. Dr.)
Azerbaijan Devlet İktisat Üniversitesi, AZERBAIJAN

Nazly TYFEKCI (Asst. Prof. Dr.)
University of Gjakova, KOSOVO

Tahira KALSOOM (Asst. Prof. Dr.)
Lahore College for Women University, PAKISTAN

Marta R. Jabłońska (Dr.)
University of Lodz, POLAND

Katya Dunajeva (Dr.)
Eotvos Lorand University, Budapest, HUNGARY

Marek Lukáč (Dr.)
University of Presov, SLOVAKIA

Ph.D. Anna Ciesielska
Jan Kochanowski University in Kielce, POLAND

Mani Man Singh Rajbhandari (Dr.)
University of Johannesburg, SOUTH AFRICA

Alessandro Porrovecchio (Dr.)
Université du littoral Côte d'Opale, FRANCE

Rina Manuela Contini (Dr.)
Università degli Studi G. d'Annunzio Chieti e Pescara,
ITALY

Paige Williams (Dr.)
University of Melbourne, AUSTRALIA

Mehmet Necati Cizrelioğulları, (Assoc. Prof. Dr.)
Cyprus Science University, TRNC

Anantha Raj A. Arokiasamy (Dr.)
Quest International University Perak, MALAYSIA

Terida Mehilli (Dr.)
University College "Pavaresia" Vlore, ALBANIA

Brahim Sabir (Dr.)
University Hassan II, MOROCCO

Elsabé Keyser (Dr.)
North-West University, SOUTH AFRICA

Adesanya Ibiyinka Olusola (Dr.)
Ekiti State University, Nigeria

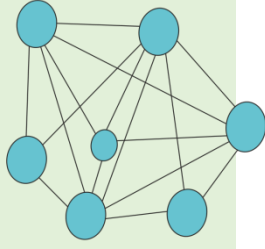
Jeevan Khanal (Dr.)
Chonbuk National University, SOUTH KOREA

Johnson Aremu (Ph.D.)
Ekiti State University, NIGERIA

Fernan Q. ABRAGAN (Ph.D.)
Mindanao State University, Narawan, The
PHILIPPINES

Jose Prabhu J.(Ph.D.)
Bharathiar University, INDIA

EJESS

European Journal of
Educational & Social Sciences
“... an interdisciplinary perspective”

linguistics sociology law anthropology
history psychology
philosophy literature politics
economics religion education

EDITORIAL

Dear distinguished academicians, researchers and colleagues,

It is my great pleasure to present and announce a new issue of our e-journal, entitled EJESS [European Journal of Educational & Social Sciences], [Vol. 8 (2), October 2023], to the social sciences and interdisciplinary literature.

Every opportunity for collaboration, cooperations and encouragement triggers motivation and refresh citizenship in terms of positive feelings, self-confidence, efficacy and loyalty for learning and development. In this regard, EJESS now supports and open to other partnership for international organizations, workshops, study visits and seminars. Accordingly, we provide scholar support for Eurasian Conference on Language and Social Sciences (ECLSS) and International Online Conference on Economics & Social Sciences (E&SS), and International Eurasian Conference on Educational and Social Studies (IECES), as a platform to meet international authors, and a trigger to reach enlarged multicultural and diverse context. Papers utilizing various methods and techniques in interdisciplinary perspectives are highly welcomed and encouraged by the Journal. It is of great interest and open to all researchers, academics, and those people concerned with mediating research findings to practitioners and future researchers.

We clearly and humbly acknowledge that scientific research requires a great deal of effort, ambition and motivation since it encompasses a broad range of various disciplines, perspectives, methodologies, ethical limits and criteria to be followed. Within its very natural context, we, as EJESS e-journal, sometimes include papers from international conferences in different countries so that we can feel proud to provide open platform for diverse researchers all around the world.

Within this perspective and vision, this issue, Vol 8 (2), October 2023, presents you *four research papers* from diverse methodological perspectives, cultures, disciplines and contexts. First, in this issue, *Kur'an-ı Kerîm Işığında Bir Öğretici Olarak Hz. Peygamber'in Bazı Nitelikleri [Some Qualities of the Prophet as a Teacher in the Light of the Holy Qur'an]* by Dr. Ahmed ALABALIK aims to discuss the

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
EJESS Vol 8. No. 2 October 2023

essential considerations an educator must heed, as guided by the Quran, in the formation of a new generation. It identifies the foundational principles employed by Prophet Muhammad in his educational approach, aligning with his assertion, “I have been sent as a teacher.” The author emphasizes that an educator, as per the Quran and Sunnah, should have the qualities such as ‘Tolerance and sincerity’, ‘Courtesy and compassion’, ‘Ability to win hearts and inspire’, ‘Tailoring communication to the audience’s level of comprehension’, ‘Deriving lessons from surrounding events’ and ‘Simplicity and ease in communication’. This paper provides really affective samples drawn from the experience and principles of the Prophet for the contemporary world.

In another research paper, Esin ÖZTÜRK, MA student in Dicle University, Türkiye, focuses on rituals regarding grave visits, and highlights sociological and anthropological insights within her phenomenological research entitled *Mezar Ziyareti Geleneği Bağlamında Toplumda Yerleşen İnanç ve Ritüeller: Diyarbakır Hazreti Süleyman Camii Örneği [Beliefs and Rituals Established in Society within the Context of Grave Visiting Tradition: The Case of Hazreti Suleiman Mosque in Diyarbakir]*. It is meaningful to believe in the sanctity of the people in the graves, that is *the companions of the Prophet*, and to visit them to pray with the feeling of being much closer to God in their presence. Additionally, asking God to remove the obstacles on the visitors’ destiny through prayer appears to be one of the indicators to strengthen the support prays, juxtaposing those 27 companions’ existences between the lines.

And next, Muzaffer YELDAĞ, in his paper entitled “*Fitness Merkezlerinde Vücut Geliştirme Sporunu Yapan Sporcuların Antrenman Alışkanlıkları ve TENS Cihazı Kullanımı [Training Habits of Bodybuilding Athletes in Fitness Centers and Use of TENS Device]*” endeavors to examine the training status of athletes who do bodybuilding sports in fitness centers in the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) and the effect of TENS [Transcutaneous Electrical Nerve Stimulation] device on their training process. Data from 15 male athletes show that TENS application contributes positively to the effectiveness of fitness training. As a result, this study emphasizes that the addition of TENS application to the fitness training of athletes interested in fitness sports, accompanied by conscious experts, can contribute positively to their development.

Finally, Ali KORKUT and Necdet KONAN, in their scale development study, proposes an instrument to gather reliable and functional data regarding strategical leadership in schools. The authors provides statistical proofs about the reliability and validity.

We hope that the issues of our journal shall contribute to the field of interdisciplinary research literature. We would like to thank our journal

editors, authors, reviewers and all the others who have contributed to the preparation process of this issue.

We are renovating and modifying our journal web site as <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejees> We have renovated and updated our policies as well. EJESS will be one of the supporting journals of upcoming Eurasian Conference on Language and Social Sciences in the upcoming year. Participants for these organizations are welcomed to submit their proceedings to EJESS database via manuscripts submission system on DERGIPARK platform.

Hope to meet you in our upcoming issues.

Yours Sincerely,

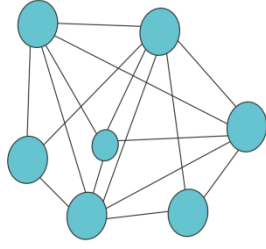
Ismail KESKIN, Ph.D.

Dicle University, TURKEY

Editor-in-Chief

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License
EJESS Vol 8. No. 2 October 2023

EJESS

European Journal of
Educational & Social Sciences
“... an interdisciplinary perspective”

linguistics sociology law anthropology
history psychology
philosophy religion literature politics
economics education

CONTENTS

Articles

Page(s)

Kur'an-ı Kerîm Işığında Bir Öğretici Olarak Hz. Peygamber'in Bazı Nitelikleri

64

Some Qualities of the Prophet as a Teacher in the Light of the Holy Qur'an

Research paper, Theology

by Dr. Ahmed ALABALIK

**Mezar Ziyareti Geleneği Bağlamında Toplumda Yerleşen İnanç ve Ritüeller:
Diyarbakır Hazreti Süleyman Camii Örneği**

79

Beliefs and Rituals Established in Society within the Context of Grave Visiting Tradition:

The Case of Hazreti Suleiman Mosque in Diyarbakir

Research paper, Sociology

by Esin ÖZTÜRK

**Fitness Merkezlerinde Vücut Geliştirme Sporü Yapan Sporcuların Antrenman
Alışkanlıkları ve TENS Cihazı Kullanımı**

89

Training Habits of Bodybuilding Athletes in Fitness Centers and Use of TENS Device

Research paper, Sport Education

by Muzaffer YELDAĞ

**Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeğinin Geliştirilmesi, Geçerlik ve
Güvenirlik Çalışması**

102

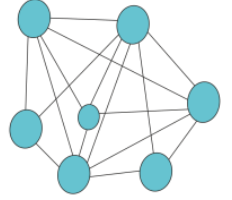
School Principals' Strategic Leadership Scale: Development, Validity and Reliability

Analysis

by Dr. Ali KORKUT & Prof. Dr. Necdet KONAN

Kur'an-ı Kerîm Işığında Bir Öğretici Olarak Hz. Peygamber'in Bazı Nitelikleri

Some Qualities of the Prophet as a Teacher in the Light of the Holy Qur'an

Ahmed ALABALIK

Manuscript information:

Received: September 19, 2023

Revised: September 23, 2023

Accepted: October 1, 2023

Authors

Ahmed ALABALIK
İslami İlimler Fakültesi, Tefsir
Anabilim Dalı Öğretim Üyesi,
Yalova Üniversitesi, TÜRKİYE
E-mail:
ahmetalabalik@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-6849-4623

Abstract

The manuscript endeavors to delineate the essential considerations an educator must heed, as guided by the Quran, in the formation of a new generation. It identifies the foundational principles employed by Prophet Muhammad in his educational approach, aligning with his assertion, "I have been sent as a teacher." These principles are congruent with the counsel and directives bestowed upon Prophet Muhammad in the Quran. The study strives to ascertain the attributes a teacher must embody to achieve success in the contemporary world, drawing from pertinent Quranic verses and the Sunnah of Prophet Muhammad. It underscores that an educator, as per the Quran and Sunnah, should possess the following qualities: 1- Tolerance and sincerity, 2- Courtesy and compassion, 3- Ability to win hearts and inspire, 4- Tailoring communication to the audience's level of comprehension, 5- Deriving lessons from surrounding events, 6- Simplicity and ease in communication.

Keywords: Tafsir, Education, Sunnah, Student, Tolerance

Öz

Makalede, yeni bir nesil inşa ederken bir eğitimcinin Kur'an-ı Kerîm ışığında nelere dikkat etmesinin gerekli olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. "Ben bir öğretmen olarak gönderildim." buyuran Hz. Peygamber sahabeyi eğitirken dikkat ettiği temel düsturlar bulunmaktadır. Bunlar aynı zamanda Kur'an-ı Kerîm'de Hz. Peygamber'e yapılan yönlendirmeler ve öğütlerdir. Çalışmada ilgili âyetler ve Hz. Peygamber'in sünneti temel alınarak günümüzde bir öğreticinin başarıya ulaşması için nelere dikkat etmesinin gerektiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Kur'an ve sünnetten referansla bir eğitimcide şu hususların bulunmasının gerekli olduğu dile getirilmiştir: 1- Hoş görü ve samimiyet, 2- Nezaket ve merhamet 3- Sevdirmek ve teşvik etme 4- Muhatabın anlayış seviyesine göre hitap etme, 5- Çevrede yaşanan olaylardan ibret almayı sağlama, 6- Sadelik ve iletişimi kolay olma.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Eğitim, Sünnet, Öğrenci, Hoşgörü.

Cite as:

Alabalık, A. (2023). Kur'an-ı Kerîm Işığında Bir Öğretici Olarak Hz. Peygamber'in Bazı Nitelikleri / *Some Qualities of the Prophet as a Teacher in the Light of the Holy Qur'an.* *European Journal of Educational & Social Sciences* 8(2), 64 – 78. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10039307>

GİRİŞ

Hız. Peygamber'in (s.a.v) eğitim-öğretim konusunda her zaman geçerliliğini koruyabilecek evrensel nitelikte uygulamaları bulunmaktadır. Onun ashabı ile olan ilişkilerinde ve onları yetiştirmesinde uyguladığı bazı nebevî yöntemlerin bilinmesinin yanı sıra bunların günümüze taşınması da büyük önem arz etmektedir. Hız. Peygamber'in okuma-yazmaya önem vermesi, duygulara hitap etmesi, utandırmaktan sakınması, muhataplarını bıktırmaması, onların yaşlarını, kapasitelerini, bilgi ve kültür seviyelerini dikkate alması, yumuşak ve müsamahalı davranması, anlattığı konuyu örneklerle veya soru sorarak ilgiyi konuya çekmesi gibi hususlar üzerinde durulması gereken eğitim metotlarıdır.¹

Hız. Peygamber'in söz ve davranışları hiçbir zaman Kur'an'dan bağımsız olmamıştır. O, kendisine indirilen âyetleri açıklarken, günlük olaylar karşısında zaman zaman âyetler okurdu. Bunu yaparken bazen anlattıklarına âyetlerden deliller getirir, bazen kendisine sorulan sorulara âyetlerle cevap verir, bazen de bir kavramı veya konuyu bir âyet veya birden çok âyetle ayrıntılı olarak açıklardı. Hız. Peygamber'in, vahyin ışığında söylem ve eylem bütünlüğü içerisinde uyguladığı bu nebevî eğitim yöntemi adalet ve fazilet timsali olan bir toplumun yetişmesinde çok kısa zamanda etkisini göstermiştir. Bunlar, İslam'ı ve onun öngördüğü davranış modellerini bizzat Hız. Peygamber'den öğrenip günümüzde nüfusu iki milyarı bulan İslam alemine aktarılmasında köprü vazifesi gören sahabe neslidir. Hız. Peygamber'e en yakın olan bu ilk nesil Kur'an ve sünnette övülmektedir.²

"Ben ancak bir öğretmen olarak gönderildim."³ buyuran Hız. Peygamber'in, kendisini bir eğitimci olarak tanıtmışından peygamberlik müessesesinin görevleri arasında tebliğ ile birlikte eğitimin de olduğu anlaşılmaktadır. Yani onun görevi sadece kendisine gelen vahyi aktarmaktan ibaret değildir. Aynı zamanda âyetlerin anlamı ışığında ümmeti maddî - manevî bakımdan en iyi düzeye yükselmesini vesile olmaktadır.

Hız. Peygamber, Kur'an'da övülen üstün bir ahlâka sahip olduğu gibi⁴ birçok İslâm âliminin görüşüne göre üstün aklî melekelerle de sahiptir. Bu ikisinden yola çıkarak akıl-ahlâk arasında ilişki kurulabilir.⁵ Bu açıdan düşünüldüğünde bir eğitimci olması gereken temel özelliğın ahlâkî erdem olduğu söylenebilir. Makalede tespit edilen özelliklerin ahlakla da yakın ilişkisi bulunmaktadır. Eğitimin ahlâkî nitelikleri geliştirme rolü olduğu gibi doğru bilgiyi kişiye ulaştırma yönü de bulunmaktadır. Soğukoğlu'nun, Kur'an temelli insan sınıflandırmasında bilginin de önemli bir yerinin olduğunu söylemesi önemli bir tespittir.⁶ Buradan yola çıkarak eğitimci de bulunması gereken özellikler belirlenirken, 1- öğreticinin ahlakı 2- bilgiyi aktarma usulü olmak üzere iki temel unsurun bulunduğu kaydedilmelidir.

¹ Mustafa Ağırman, "Hz. Peygamber'in Gençlere Yaklaşımı", Etkili Din Öğretimi, (İstanbul: Tedef, 2010), 411-412.

² Geniş bilgi için bk. Bakara, 2/143; Âl-i İmrân; 3/110,172, 173; Tevbe, 9/100; Haşr, 59/8,9; Enfâl, 8/74; Buhârî,

"Fezailü Ashabi'n-Nebi", 1, 4; Tirmizî, "Menâkıb", 57; Müsned, I/26; Müsned, V/350.

³ Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, Sünen-i İbn Mâce, thk. Sıdkî Cemil el-Attar (Beyrut:Daru'l-fikr, 2003), "Mukaddime", 17.

⁴ el-Kalem 68/4.

⁵ Mustafa Sönmez, "Aklı Yerinde ve Zamanında Kullanma Perspektifinde Peygamberlerin "Fetânet" Sıfatı", *Kader* 20/2 (2022), 732, <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1185821>; Fehmi Soğukoğlu, "Kelâm ve Tasavvufta Akılın Fonksiyonel Tasnifi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020), 529-530, <http://dx.doi.org/10.46353/k7auifd.713192>.

⁶ Fehmi Soğukoğlu, Ramazan Biçer "Hicrî V. Yüzyıla Kadar Olan dönemde Süfi ve Şii Düşünce Açısından Epistemolojik İnsan Hiyerarşisinde Velî ve İmam'ın Konumu", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 15/3 (2017), 617, <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.353986>.

Eğitimde Hz. Peygamber'in uyguladığı metodların tespiti hususunda şu ana kadar birçok çalışma yapılmıştır. Ahmet Koç, bu çalışmaların bir kısmını şu şekilde sıralamaktadır:

1. Abdullah Özbek, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, (Konya: Esra Yayınları, 1991)
2. Abdulfettah Ebû Gudde, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Öğretim Metotları, çev. Enbiya Yıldırım (Ankara: Takdim Yayınları, 2019)
3. Abdurrahman Ece, "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu, Kilis 7 Aralık Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi 6/10 (2019)
4. Muhammed Emin Yıldırım, Nebvî Eğitim Modeli Dâru'l-Erkâm (Vahyin iniş Sürecinde Şahsiyet Eğitimi), (İstanbul: Siyer Yayınları, 2012)
5. Ramazan Buyrukçu, "Kur'an'a Göre İnsanın Özellikleri ve Hz. Peygamber'in Eğitim Uygulamaları, Süleyman Demirel Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi 4 (1997)
6. Ramazan Gürel, "Hz. Peygamber'in (s.a.) Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metotlar", Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi 1/2 (2015)
7. Selçuk Coşkun, Bir Eğitimci Olarak Hz. Peygamber'in İnsan Anlayışı, (Erzurum: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, ty.)
8. Seyfullah Kara, "Hz. Peygamber'in Elinde Şekillenen İdeal Gençlik", Gençlik Araştırmaları Dergisi 1/2 (2013)
9. Suat Demirtaş, Hz. Peygamber'in Gençleri Eğitim Yöntemleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019)
10. Sümeyye Öztürk, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Eğitimciliği Çerçevesinde Modern Öğretim ilke ve Kuramlarının Değerlendirmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019)⁷

Makalede Kur'an ışığında bir öğreticide bulunması gereken nitelikler belirlenmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken Hz. Peygamber'in örneğinden ilham alınmaya gayret edilmiş, ayrıca adı geçen çalışmalardan da faydalanılmıştır.

1- Hoşgörü ve Samimiyet

فَاغْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

⁷ Ahmet Koç, Hz. Peygamber'in (s.a.s) bir Eğitim-Öğretim Uygulaması Olarak Sözlerini Ayetlerle Delillendirmesi, İslami İlimler Dergisi, 15 (Mart 2020), 116-117; Abdullah Özbek, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, (Konya: Esra Yayınları, 1991); Abdulfettah Ebû Gudde, Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Öğretim Metotları, çev. Enbiya Yıldırım (Ankara: Takdim Yayınları, 2019); Abdurrahman Ece, "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu, Kilis 7 Aralık Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi 6/10 (2019); Muhammed Emin Yıldırım, Nebvî Eğitim Modeli Dâru'l-Erkâm (Vahyin iniş Sürecinde Şahsiyet Eğitimi), (İstanbul: Siyer Yayınları, 2012); Ramazan Buyrukçu, "Kur'an'a Göre İnsanın Özellikleri ve Hz. Peygamber'in Eğitim Uygulamaları, Süleyman Demirel Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi 4 (1997); Ramazan Gürel, "Hz. Peygamber'in (s.a.) Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metotlar", Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi 1/2 (2015); Selçuk Coşkun, Bir Eğitimci Olarak Hz. Peygamber'in İnsan Anlayışı, (Erzurum: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, ty.); Selçuk Coşkun, Bir Eğitimci Olarak Hz. Peygamber'in İnsan Anlayışı, (Erzurum: Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları, ty.); 8; Seyfullah Kara, "Hz. Peygamber'in Elinde Şekillenen İdeal Gençlik", Gençlik Araştırmaları Dergisi 1/2 (2013); Suat Demirtaş, Hz. Peygamber'in Gençleri Eğitim Yöntemleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019); 10. Sümeyye Öztürk, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Eğitimciliği Çerçevesinde Modern Öğretim ilke ve Kuramlarının Değerlendirmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aksaray: Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

“Onları affet, onların bağışlanmasını dile, iş hakkında onlara danış, karar verince de Allah’a güven, doğrusu Allah kendisine güvenenleri sever.”⁸

Hoşgörü ve samimiyet, insanların bir arada yaşama kültürü açısından önemli iki davranış biçimidir. Hoşgörü, insanlara karşı bağışlayıcı olmayı ifade ederken, samimiyet insanlarla olan ilişkinin içtenliği anlamını taşımaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in insanlara karşı toleranslı davranması gerektiği çeşitli âyetlerde bildirilmektedir. Yukarıdaki âyette Allah Teâlâ Hz. Peygamber'e affedici olmasını, insanların hatalarının bağışlanması için duada bulunmasını, bir iş yaparken onlarla istişare etmesini emretmektedir.

Hız. Peygamber, (s.a.v.) kalplerinin ve ahlaklarının katılığı, mizaçlarının sertliğine ve ruh hallerinin uyumsuzluğuna rağmen Arapların hidayet yoluna girmesine vesile olmuş, onları İslam'a davet etmiş, bilmediklerini öğretmiş ve onları yetiştirmiştir. Arapların o dönemki durumu, Cafer b. Ebî Tâlib'in (r.a.) şu ifadeleriyle özetlenmiştir: “Bizler cahiliye toplumu idik. Putlara tapardık, leş eti yerdik, çirkin ameller işlerdik, akrabalık bağlarını koparır, komşulara kötü davranırdık ve aramızda güçlü olanlar zayıf olanları yer bitirirdi.”⁹ “Oysa onlar daha önce apaçık bir sapkınlık içindeydiler.”¹⁰ âyet-i kerîme cahiliye toplumunun yukarıda değinilen bu vasıflarını teyit etmektedir. Daha önceleri sapkınlık içerisinde olduğu bildirilen topluluk Hız. Peygamber'in eğitiminden geçerek nihayetinde en hayırlı ümmetin öncüsü oldular.

İslam öncesi dönemde Arapların inanç ve ahlak açısından büyük bir sapma yaşadıkları düşünüldüğünde, Hız. Peygamber'in (s.a.v.) o toplumu kısa bir sürede dönüştürmesi büyük bir hadisedir. İskoç asıllı eğitimci Carlyle (ö. 1881) bu duruma dikkat çekerek şunları kaydeder: “Onlar yüzyıllardır, çölde vahşice yaşayan önemsenmeyen bir topluluk idiler. Kendilerine Arap bir Peygamber gönderilince, ilim ve irfanda ilgi odağı oldular, sayıca az iken çoğaldılar, zilletten sonra hürmet gördüler ve bir asır bile geçmedi ki yerin dört bucağı akılları ve ilimleri ile aydınlanıverdi.”¹¹

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) insanların kalplerine hitap eden bir üslubu vardı. Yanına gelen kimseleri sıcak bir şekilde karşılar, onların ruhlarını tesiri altına alırdı.¹² Bu konuda şöyle bir rivâyet aktarılır: Safvân b. Assâl (r.a.) Hız. Peygamber'in yanına geldi ve Ey Allah'ın Rasûlü! Ben ilim talep etmeye geldim, dedi. Hız. Peygamber (s.a.v.) de kendisine, “İlim talebine hoş geldin! Şüphesiz ilim talep eden kimseyi melekler kanatlarıyla kuşatırlar ve bu davranışından ötürü melekler, hoşnutluklarını açıklamak üzere dünya semasına ulaşınca kadar birbiri üzerine binerler.”¹³ buyurdu. Hız. Peygamber'in “ilim talebine hoş geldin!” şeklindeki karşılması ve misafirperverliği, Safvân'ın ruhunda güçlü bir etki bırakması muhtemeldir.

Hız. Peygamber'in muhataplarında bıraktığı değer verme hissi günümüzde eğitimde kullanılması gerekli davranışlardan birisi olduğu söylenebilir. Eğitim kurumlarında öğrencilerin hoşnutlukla karşılanmaları aynı zamanda kendilerini değerli hissetmelerine sebep olacaktır. Aksi

⁸ Âl-i İmrân 3/159.

⁹ Muhammed Gazzalî, *Fıkhu's-sûre* (Kahire: Dâru'ş- şurûk), 89.

¹⁰ el-Cum'a, 28/2.

¹¹ Abdü'l-Fettah Ebû Gudde, er-Resûl el-Muallim (Riyad: b.y.,1416/1996), 11.

¹² Buhârî, Bed'ul-halk 15, “Magâzi”, 74 (4388); Müslim, İman 81; Muhammed b. ismail el Buhârî, Câmiu's- sahihi'l-muhtasar, mhk. Muhammed Zühayr b. Nâsır (b.y., Dâru tavkı'n-necât, h. 1422), “Edep”, 98 (No. 6176).

¹³ Abdullah b. Muhammed b. Abdî'l- Berr b. Asım en-Nemerî, Câmiu'l-beyani'l- ilmi ve fezlîh, thk.Ebu'l- eşbâl ez-Zühayrî (Suudi Arabistan: Dâru ibn el Cevzî, 1414/1994), 1/155.

durum belki de ileride çok başarılı olma potansiyeline sahip bir öğrencinin geri kalmasına neden olacaktır.

Hz. Peygamber'in öğrenme isteği bulunan kimselere karşı müsahamalı davrandığı birçok rivâyetten anlaşılmaktadır. Bunlardan birisinde Ebu Rifa'a'dan (r.a.) nakledildiğine göre bir adam Hz. Peygamber hutbe okurken dini öğrenmek için mescide gelir. Ebu Rifa'a Hz. Peygamber'e bu kişiden bahsedince, hutbesini keserek o kişiye din hakkında bilgiler verip, hutbesine öyle devam eder.¹⁴ Rivâyetten de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber, öğrenme isteği bulunanlara büyük bir değer verir ve onlara hoşgörülle muamele ederdi. Bu davranışın öğrencilerin ruhunda öğrenme isteğini artıracığı şüphesizdir.

Hz. Peygamber'in zaman zaman muhataplarına dua ettiği, güzel hasletlerinden bahsederek onları övdüğü görülmektedir. Örnek olarak Yemen ehliinden olan Eş'âriiler gelince, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Size Yemen ehli gelmiş bulunuyor. Onlar kalpleri pek zayıf, yürekleri pek yufkadır. İman Yemenlidir, hikmet de Yemenlidir."¹⁵ Yine İbn Sa'd'ın bildirdiğine göre, Hz. Peygamber'in yanına Benî 'Abs kabilesinden dokuz kişilik bir heyet gelmiş ve Medine'ye yerleşen ilk müslümanlardan olmuşlardı. Kendilerine bir sancak verilmesi için sayılarının on olması gerekiyordu. Bunun için Hz. Peygamber kendilerine "Ben de sizin onuncunuzum." diye iltifatta bulundu. Daha sonra Talha b. Ubeydullah'ın aralarına katılmasıyla Hz. Peygamber tarafından kendilerine sancak verildi ve parolaları "Ey Onlular!"¹⁶ oldu.

Hz. Peygamber'in hoşgörülü davranışlarını ifade eden rivayet sayısı oldukça fazladır. Yukarıdaki örneklerden, Hz. Peygamber öğrenme isteğiyle kendisine gelen insanlara büyük bir hoşgörülle muamelede bulunduğu anlaşılmaktadır.

2- Nezaket ve Merhamet

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ

"Sen onlara sırf Allah'ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi."¹⁷

Âyeti kerimede Hz. Peygamber'in Allah Teâlâ'nın bir rahmeti gereği insanlara karşı nezaketle davrandığı bildirilmektedir. Şefkat ve merhametin hem Allah (c.c) ile olan ilişkide hem insanî ilişkilerde ne kadar önemli olduğunu anlatan birçok âyet bulunmaktadır.¹⁸ Hz. Peygamber'in hayatında bu âyetlerin tezahür ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim Hz. Peygamber, nezaketle davranmayı, kemal ve başarı sebeplerinden biri saymıştır. Hz. Âişe'den (r. anhâ.) rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber kendisine, "Ey Âişe! Allah lütfkârdır ve nezaket ile davranılmasını sever."¹⁹

¹⁴ Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, en-Nisâbü'rî, el-Müsnedü's- sahihel-muhtasar (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l Arabiyyi ts.), 2/597.

¹⁵ Buhârî, Bed'ul-halk 15, "Magâzi", 74 (4388); Müslim, İman 81; Muhammed Nâsiruddîn el- Elbânî, Sahîhu Süneni't-Tirmizi, thk. Züheyr eş-Şâviş (b.y. Mektebü't-terbiyeti'l-Arabiyyi li düveli'l-halîc, 1408/1998), "Yemen'in Fazileti", 71 (No.3935). Din,şehir ve medeniyet ilişkisi bağlamında hadisi şerifin ayrıntılı açıklaması için bkz. Ayşe Esra Şahyar, "İman ve Hikmet Kavramlarını Yemen'e Nispet Eden Rivâyetin Kent Kültürü ve Dindarlık Bakımından Güncel Yorumu", (Lefkoşa: I. Hadis İhtisas Sempozyumu, 28 Nisan 2012), 7-8.

¹⁶ İbn Sa'd, et-Tabakât'ül-kübrâ, thk. İhsan Abbâs, (Beyrut: Dâru Sâdır, 1388/1968), 1/ 295-296.

¹⁷ Âli İmrân, 3/159

¹⁸ Âli-i İmrân, 3/132,159; Nisâ, 4/110; En'âm, 6/12; A'râf, 7/151; Yusuf, 12/ 92; İsrâ, 17/24; Meryem, 19/13; Mü'minün, 23/75,118; Rûm, 30/21; Fetih, 48/29; Beled, 90/ 12,14-17.

¹⁹ Müslim, "Birr", 77 (No. 2593).

buyurmuştur. Yine Cerîr b. Abdullah'ın aktardığı bir hadiste Hz. Peygamber, (s.a.v.) “Nezakete davranmaktan mahrum olan kimse, hayırdan da mahrum kalmıştır.”²⁰ demiştir.

Hız. Peygamber, ashabına karşı yumuşak bir davranış göstererek onlara merhametli bir baba mesabesinde muamelede bulunmuştur. Ebu Hüreyre'nin (r.a.) rivayetine göre, Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Ben size karşı (dininizi) öğreten bir baba konumunda gibiyim. Sizden biri hacetini giderecek olursa, kibleye doğru yönelmesin ve kibleye doğru sırtını da vermesin.”²¹ Böylece Hız. Peygamber'in (s.a.v.) bu yumuşak öğretim yöntemiyle çok güzel bir girizgâh yapmış ve bununla, muhatabın ruhunda önemli bir etki bırakmıştır.

Mâlik b. el-Huveyris'ten (r.a.) nakledilen bir rivâyette, kendisi dedi ki: Bizler Hız. Peygamber'in (s.a.v.) yanına geldik ve biz (gerek yaş ve gerekse bilgi bakımından) birbirine yakın gençlerdik. Hız. Peygamber'in yanında yirmi gün ikamet ettik. Hız. Peygamber çok merhametli ve dostane tavırda bulunan birisi idi. O, bizim ailemizi özlediğimizi anlayınca, geride kimleri bıraktığımızı sordu. Biz de kendisine haber verdik.” Bunun üzerine Hız. Peygamber onlara ailelerinin yanlarına dönmelerini ve öğrendikleri hususları onlara da anlatmalarını söyler.²²

Hız. Peygamber kasıtlı olmayan bir hata meydana geldiğinde nezaket ve merhametle davranırdı. Bu konuda Muâviye b. el-Hakem es-Sülemî'den (r.a.) şöyle rivayet edilmektedir: Bir defasında o, Hız. Peygamberle beraber namaz kılıyordu. O esnada namaz kılan birisi aksırdı. O da: “Allah sana rahmet etsin” dedi. Bunun üzerine herkes ona sert sert baktı. O da kendisine bakanlara niçin baktıklarını sordu. Bu defa namaz kılanlar, onu susturmak için elleriyle uyluklarına vurmaya başladılar. Namazdan sonra Hız. Peygamber güzel bir üslupla kendisine “Bu namazda insan kelamı konuşulmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur'ân okumaktır.” buyurdu. Bu olay akabinde Muâviye b. el-Hakem, Hız. Peygamber'in kendisine davranışından son derece etkilendiğini belirtmektedir.²³

Çölde yaşayıp medeniyetten uzak yetişmiş bedevîlerin sert ve bazen cahilce davranışlarına karşı Hız. Peygamber'in yumuşak tavrı eğitimciler için önemli örnekler içermektedir. Enes'ten (r.a.) rivayet edildiğine göre bir bedevi mescidin köşesine idrarını yaptı, insanlar ona öfke duysa da cahilce yapılan bu harekete karşı, Hız. Peygamber (s.a.v.) müsamahalı davranarak, bedevînin bevl ettiği yere su bir kova su döktürdü. Akabinde bedevîye “Bu mescitler, bevl ve pisliğin hiçbirini için uygun yerler değildir. Mescitler ancak şanı yüce olan Allah'ı anma, namaz kılma ve Kur'ân okuma yerleridir.”²⁴ diyerek onu rencide etmeden gerekli mesajı kendisine verdi.

Nezakete ve merhametle davranmanın, insanların gönül dünyasında büyük izler bırakacağı söylenebilir. Dolayısıyla bir eğitimcinin nezaket ve merhamet sahibi olması önemlidir. Yukarıdaki örneklerden Hız. Peygamber'in davetindeki başarıda bu vasfın belirgin bir yerinin olduğu anlaşılmaktadır. Allah Teâlâ'nın “Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır

²⁰ Müslim, “Birr”, 74 (No. 2592).

²¹ Ebû Dâvud, Sünen-i Ebû Dâvud, thk. İzzet Ubeyd ed-Deâs (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1389/1970), 8; Nevevî, el-Mecmûu şerhi'l-mühezzep (b.y., Dâru'l-fikr, ts.), 2/109.

²² Buhârî, “Edep”, 27 (No. 6008).

²³ Müslim, “Mesâcid”, 33 (No. 537).

²⁴ Müslim, “Taharet”, 98 (No. 284).

giderlerdi”²⁵ buyruğunun mefhum-u muhâlefesi nezaketli ve yumuşak kalpli insanların etrafında kenetlenileceği anlamını ihtiva etmektedir.

3- Sevdirmek ve Teşvik Etme

فَقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تُكَلَّفُ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكْفِ بِأَسَنِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بَأْسًا وَأَشَدُّ تَنْكِيلًا

“Şu halde Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlu olursun. Müminleri de teşvik et. Allah, inkâra sapanların gücünü kıracaktır. Allah'ın gücü daha çetin, cezası daha şiddetlidir.”²⁶

Allah Teâlâ âyet-i kerimede Hz. Peygamber'e Allah yolunda savaşmasını emretmekte, bunun yanında mü'minleri de Allah'ın bu emrine uymaya teşvik etmesi gerektiği bildirilmektedir. Bir başka âyette ise şöyle buyrulur:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (٤٥) وَدَاعِيَا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا (٤٦) وَبَشِيرِ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا

“Ey peygamber! Seni tanık, müjdecî, uyarıcı, izniyle Allah'a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik. Kendileri için Allah'ın büyük bir lutfunun bulunduğu müminlere müjdele!”²⁷ Âyette Hz. Peygamber'in müjdecî ve uyarıcı olma yönü vurgulanmakta, mü'minlerin Allah Teâlâ'nın lütfuyla müjdelenmesi zikredilmektedir.

Övgüde bulunmak, teşvikkâr olmak ve kişiyi methetmek, nebevî bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Söz gelimi Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, o bir gün Hz. Peygamber'e “Kıyamet günü en mutlu insan kim olacaktır?” diye sormuştur. Hz. Peygamber onun bu sorusuna şöyle cevap vermiştir: “Ey Ebû Hureyre! Senin hadise olan düşkünlüğünü görünce, senden evvel kimse bana bu hadisi sormayacak sandım.”²⁸ Hz. Peygamber'in bu cevabı içerisinde Ebû Hureyre'ye üstü kapalı bir iltifatı barındırmaktadır. Bu tür iltifatların muhatabı taltif ettiği, kendine güvenini artırdığı söylenebilir.

Hız. Peygamber'in bir iş verirken, kişinin o işin üstesinden gelmesini sağlayacak maneviyatını yükseltecek söylemlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Huzeyfe'den (r.a.) nakledildiğine göre: Necrân halkı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gelerek: “Ey Allah'ın Rasûlü! Bize güvenilir bir adam gönder”, dediler. Hz. Peygamber de: “Muhakkak size güvenilir, gerçekten sadık ve emin bir adam göndereceğim.” buyurdu. İnsanlar bu kişiyi dört gözle bekliyorlardı. Bunun üzerine Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı gönderdi. Bir rivayette ise Hz. Peygamber, Ebû Ubeyde'nin elini tuttu ve “Bu, bu ümmetin güvenilir ve emin kişisidir.”²⁹ buyurdu.

Hız. Peygamber'in bu tür davranışlarının pek çok örneği olduğu görülmektedir. Yine bunlardan birisinde Hz. Peygamber (s.a.v.) “Ey Eba'l-Munzir! Allah'ın kitabındaki en büyük âyet sence hangisidir?” diye bir sahabîye soru yöneltti. O da Allah ve Resulü daha iyi bilir, dedi. Hz.

²⁵ Âl-i İmrân 3/159.

²⁶ en-Nisa 4/84.

²⁷ el-Ahzâb 33/45-47.

²⁸ Buhârî, “İlim”, 33 (No. 99).

²⁹ Müslim, “Fezâilü's-Sahabe”. 55 (2420).

Peygamber “Ey Eba'l-Munzir! Allah'ın kitabındaki en büyük âyet sence hangisidir?” diyerek soruyu yeniledi. Sahabî ise “Allah; O'ndan başka asla ilâh yoktur; Hayy ve Kayyûmdur.”³⁰ dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber o sahabînin göğsüne dokunarak “İlim sana kolay gelsin Ey Eba'l-Munzir!”³¹ buyurdu.

Zikredilen âyet ve aktarılan hadislerde de görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in çevresindeki insanlara teşvik edici ve moral verici özelliklerinin olduğu görülmektedir. Eğitimde azarlamalar, tenkitler ve suçlamalar genelde öğrenci psikolojisinde olumsuz izler bırakmaktadır. Buna mukabil olarak ilmi seven bir öğrenciyi teşvik etmek eğitimin ileriye doğru hızla gitmesine yardımcı olacaktır.

Abdullah b. Ömer (r.a.) gördüğü bir rüyayı kız kardeşi Hafsa'ya (r.a.) anlatmıştı. O da bunu Hz. Peygamber'e (s.a.v.) bildirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Abdullah ne iyi adam! Keşke bir de gece namazı kılsa!”³² buyurdu. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu övgüsünün, Abdullah b. Ömer'e etkisi onun gece namazlarına dikkat etmesi şeklinde tezahür etmiştir.

4- Muhatabın Anlayış Seviyesine Göre Hitap Etme

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış. Kuşkusuz senin rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir.”³³

Âyet-i kerîmede Allah Teâlâ hikmetle muamele etmeyi, güzel öğüt vermeyi ve münazaralarda en güzel yöntemin kullanılması gerektiğini bildirmektedir. Bu üç husus eğitimde dikkate alınması gereken ilkeleri içermektedir. Kimileri hikmet, kimileri güzel öğüt, kimileri ise tartışma üslubuyla daha iyi öğrenirler. Bekkâr bu konuda şunları kaydeder: “Büyütülmek, yetiştirilmek ve eğitilmek. Bunlar aynı anda değil uzun zamana yayılarak olabilecek değişimlerdir. Bu sebeple eğitim hiçbir zaman bir kerelik sıçrama değil, birbirini izleyen aşamalarda gerçekleşen ve biri diğerini pekiştiren çabalar bütünüdür.”³⁴ Ayrıca insanlar anlayış ve kavrayış bakımından aynı seviyede olmadığı gibi hırs ve istek konusunda da aynı değillerdir. Bu bağlamda muhatabın durumuna göre eğitim modeli oluşturmak önemli bir husustur.

Kur'an-ı Kerim'in yirmi üç yılda nüzûl edişi, insanları dinî hükümlere alıştırmak açısından önemli bir hikmet içerdiği kaydedilebilir. Allah tarafından indirilen hükümlerde ilk zamanlarda tevhid vurgusunun daha fazla olması, gündelik hayata dair ahkâmın Medine döneminde daha yoğun işlenmesi kayda değer bir eğitim üslubudur. Hz. Aişe, ilk inen âyetlerde cennet ve cehennemin anlatıldığını, insanlar İslam'a yönelince helal ve haramları bildiren âyetlerin indirildiğini belirtir.

³⁰ Âl-i İmrân, 3/2.

³¹ Ebû Dâvud, Ayetü'l-Kürsî, 352 (No:1460).

³² Müslim, “Fezâilü's-Sahabe”. 140 (No. 2479).

³³ en-Nahl 16/125.

³⁴ Abdülkerim Bekkar, Havle't-Terbiye ve't-Talim (Beyrut: Daru'l-kalem, 1432/2011),11.

Ona göre ilk indirilen âyet “İçki içmeyin” emri olsaydı, insanlar asla içkiyi bırakmazlardı. Şayet ilk indirilen emir “zina etmeyiniz emri olsaydı” o zaman “biz asla zinayı terk etmeyiz”³⁵ derlerdi.

Hız. Peygamber'in eğitim ve öğretim metodu da aynı şekilde tedricilik ve durum değerlendirmesi esasına dayanmaktaydı. O'nun “İnsanlara akılları nispetinde konuşun.”³⁶ hadîsi, eğitimde muhatapın iyi tanınmasının ne kadar önemli olduğuna işaret etmektedir.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) Muaz'ı Yemen'e göndermesiyle ilgili İbn Abbas'ın, (r.a) rivayet ettiği hadiste Hız. Peygamber Muaz'a, “Muhakkak ki sen Ehl-i kitap olan bir topluma gidiyorsun. Onları, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın Resulü olduğuma şehâdet etmeye davet et. Şayet buna itaat ederlerse, Allah'ın kendilerine gündüz ve gecede beş vakit namazı farz kıldığını bildir. Bunu kabul edip itaat ederlerse, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere kendilerine zekâtın farz kılındığını haber ver. Buna da itaat ettikleri takdirde, onların mallarının en kıymetlilerini almaktan sakın. Mazlumun bedduasını almaktan çekin. Çünkü onun bedduası ile Allah arasında bir perde yoktur.”³⁷

Nebevî eğitim modelinde eğitimin kolaydan zora doğru kademeli olarak yapıldığı görülmektedir. Ayrıca Hız. Peygamber'in muhatapın algı seviyesini dikkate aldığı, öğretimde neyin öncelikli olduğuna dikkat ettiği görülmektedir. Söz gelimi Hız. Peygamber, Muaz b. Cebel'e Allah'a ortak koşmadan kavuşan kişinin cennete gireceğini bildirdiğinde, Muaz bu sevinçli haberi insanlara anlatmak için izin ister. Ancak Hız. Peygamber bu bilginin herkese anlatmasını istemez. Gerekçe olarak ise “ben insanların buna güvenmelerinden korkuyorum”³⁸ buyurur. Aynî, bu hadisten yola çıkarak, bilgiyi doğru bir şekilde anlayan topluluğa, bilgiyi olduğu şekliyle vermenin farz olduğunu söyler. Bunun yanında, yanlış anlama ihtimali olan veya şahsî menfaati için kullanacak kimselere ilmin verilmemesi gerektiğini belirtir.³⁹ Benzer bir rivâyette Hız. Ali'den şu şekilde nakledilir: “İnsanlara anlayabilecekleri şeyler söyleyiniz. Siz Allah ve Rasûlu'nün yalanlanmasını ister misiniz?”⁴⁰ Yine Abdullah b. Mesud'dan şu şekilde aktarılmıştır: “Bir gruba, akıllarının almayacağı şeyler söylersen, şüphesiz bu onların bir kısmı için fitne olur.”⁴¹

Bir öğreticinin eğitim ve öğretimin her aşamasına muhatapın durumunu gözetmesi gerekmektedir. Öğrencinin durumunu dikkate alarak yaş ve anlayış seviyesine göre bir eğitim programı yürütmelidir. Bekkar'ın bu konudaki sözlerinin kayda değer olduğunu söyleyebiliriz: “Hayatın her aşaması, aşılması güç bir olgunluk derecesine sahiptir ve kısmen çözülebilecek sorunları da vardır. Bu nedenle acelecilik, eğitimin bir numaralı düşmanıdır. Kişiliğimizde ancak zamanın olgunlaştırabileceği yönler bulunmaktadır.”⁴²

³⁵ Buhari, “Fedâilü'l- Kur'an”, 6 (No. 4993).

³⁶ Ebû Dâvud, “Edeb”, 20; Münâvî, Fezû'l-Kadir, 3/75.

³⁷ Buhârî, “Zekât” 41, 63, “Megâzi” 60, “Tevhîd” 1; Müslim, “İmân” 29-31. Ayrıca bk. Ebû Dâvud, “Zekât” 5; Tirmizî, “Zekât” 6; Nesâî, “Zekât” 46; İbni Mâce, “Zekât” 1.

³⁸ Müslim, “İman”, 152.

³⁹ Gudde, er-Resûl el-Muallim, 82.

⁴⁰ Buhari, İlim, 4.

⁴¹ Müslim, Mukaddime, 3; bk. Acluni, 1/196.

⁴² Bekkar, Havle't-Terbiye ve't-Talim (Beyrut: Daru'l-kalem, 1432/2011), 50.

5- Çevrede Yaşanan Olaylardan İbret Almayı Sağlama

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً لُنُسْتَفِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبْنَا خَالِصًا سَائِعًا لِلشَّارِبِينَ

“Sizin için sağmal hayvanlarda da kesin olarak ibret vardır. Nitekim size hayvanın karnında, besin artıklarıyla kan arasında (oluşan), içenlere lezzet veren saf süt içiriyoruz.”⁴³

Âyet-i kerîmede doğada meydana gelen bir hadiseden ibret alınması gerektiği bildirilmektedir. Hayatın döngüsü içerisinde her insanın ibret alabileceği çeşitli olaylar meydana gelmektedir. Tercübeli bir öğreticinin öğrencinin durumunu gözeterek onun ibret alacağı hadiseleri zikretmesi önemli bir öğretim metodudur. Resûlullah (s.a.v), Âliye denilen yere geldi⁴⁴ ve çarşıya uğradı. Orada kulakları kesik ölü bir oğlak gördü ve onu alıp kaldırarak: “Bunu ne kadar dirheme almak istersiniz?” diye sordu. Oradakiler: “Onu hiçbir şeye karşılık almak istemeyiz. Onu ne yapacağız ki?” karşılığını verdiler. Nebi (s.a.v) bir daha “Bunun sizin olmasını ister misiniz?” diye sordu. Bunun üzerine oradakiler: “Vallahi canlı olsaydı bile kulaklarının kesik olması onun için bir özür olurdu. Ölü iken ne değeri var ki” dedi. Bunun üzerine Allah Resulü (s.a.v): “Vallahi, Allah katında dünya, bundan daha değersizdir”⁴⁵ buyurdu. Yine Ömer b. el-Hattâb'ın (r.a.) rivayetine göre, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) (bir gazve sonrası) bir grup esir getirildi. İçlerinden bir kadın telaş içinde esirler arasında yavrusunu arıyordu. Sonunda bir çocuk buldu ve onu kucaklayıp bağrına bastıktan sonra emzirmeye başladı. Durumu gören Hz. Peygamber yanındakilere, “Bu kadının çocuğunu ateşe atacağına inanır mısınız?” diye sordu. Onlar da, “Hayır.” diye cevap verdiler. Bunun üzerine Peygamber (sav), “Bilin ki, Allah'ın kullarına olan rahmeti, bu kadının çocuğuna olan şefkat ve merhametinden çok daha fazladır.”⁴⁶ buyurdu.

Zikredilen rivayetler düşünüldüğünde Hz. Peygamber'in karşılaştığı olaylarda gerek doğal olsun gerek insan yapımı, bundan ibret alınacak hususları dile getirdiği görülmektedir. Hz. Peygamber bunu hayatın her aşamasında gelişen olaylarla yaptığı söylenebilir. Söz gelimi bir rivayette şöyle buyrulur: “Bir gece Peygamber (s.a.v.) ile oturuyorduk ve dolunay gecesi aya baktı ve şöyle dedi: “Siz şu ayı gördüğünüz gibi, Rabbinizi de böyle perdesiz göreceksiniz ve O'nu görmeye bir sıkışıklığa düşmeyeceksiniz. Artık Güneş'in doğmasından ve batmasından önceki bütün namazları kılabilmek için elinizden gelen gayreti gösteriniz.”⁴⁷ Dolunaylı bir gecede ay net bir şekilde görülmektedir. Hz. Peygamber insanların her ay görecekleri bir hadise üzerinden Allah Teâlâ'yı hatırlatması, Cenneti tefekkür etmelerini sağlaması iyi bir rehberlik örneğidir.

Hz. Peygamber'in bu yöntemi sahabeye de intikal ettiği pek çok rivayetten anlaşılmaktadır. Bunlardan birisinde; sahabîlerden Hümâme, (r.a.), Harim b. Hayyan'a gündüzleri bazen eşlik ederdi. Birlikte fesleğen pazarına gelirlen, Allah'tan cennet isterler, dua ederler, sonra demircilere gelirlen, ateşten sınırlar ve sonra da evlerine gitmek üzere dağılırlardı.”⁴⁸

⁴³ en-Nahl 16/66.

⁴⁴ Aliye, şehir dışındaki köylerden biri.

⁴⁵ Müslim, “zühd”, 4 (2958); Tirmizi, “zühd”, 4 (2321); İbn M.ice, “zühd”, 2 (4111); Darimi 2/396 (2737).

⁴⁶ Buhârî, “Edeb”, 18.

⁴⁷ Buhârî, “Mevakitu's-Salat”, 6, 26, “Tefsir”, Kaf 1, “Tevhid”, 24; Müslim, “Mesacid”, 211, (633); Ebu Davud, “Sünnet”, 20, (4729); Tirmizi, “Cennet”, 16, (2554).

⁴⁸ Abdü'l-Hamîd el-Bilâlî, Menhecü't-Tâbiîn fi terbiyeti'n-nüfûs, (by., Dâru İkra', ts.), 116.

Zikredilen âyet ve rivayetler çerçevesinde meydana gelen herhangi bir hadisede eğitimde istifade edilebilecek misaller çıkarılabileceği kaydedilebilir. Öte yandan, bugün ümmetin yaşadığı ardı ardına gelen hadiseler ve fitneler, Müslüman şahsiyetini ciddi, istikrarlı ve verimli bir şekilde formüle etmek için bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) Mekke'de hicretten önce ve hicretten sonra cereyan eden hadise ve musibetler ortasında ağır şartlarda yetiştirdiği o eşsiz neslin gözleri kamaştırıcı hadiselerde en büyük şahidi olan Müslüman şahsiyet formüle edildi. Gün be gün, olay olay, bu şahsiyet olgunlaştı, büyüdü ve özellikleri netleşti.

6- Sadelik ve İletişimde Kolaylık

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“Ne zaman gelip çatacak?” diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: “Onun hakkındaki bilgi sadece rabbimin katındadır. Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah’tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!”

Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”⁴⁹ Âyet-i kerîmede gerek sahâbilerin gerekse gayr-i müslimlerin Hz. Peygamber’e çeşitli sorular yönelttikleri belirtilmektedir. Yine âyetten yola çıkarak Hz. Peygamber’in muhatabın anlayacağı net bir cevap verdiği görülmektedir.

Eğitimci ile öğrenci arasındaki engellerin kaldırılması ve sadeleştirilmesi, eğitimin hızlanmasına, eğitimin gelişmesine ve alanının net bir şekilde genişlemesine yardımcı olan güven verici bir ortam meydana getirmenin garantisidir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) eğitim metoduna bakan kişi bunu net bulur ve bu yöntemin ruhlarda meydana getirdiği büyük etkiyi görür. Bu bağlamda Kur’ân-ı Kerim’de ondan fazla âyette Hz. Peygamber’e çeşitli sorular sorulduğu bilgisine yer verilmektedir.⁵⁰

Bir adam Resûlullah’ın (s.a.v) meclisine geldiğinde hiç kimse tarafından sorgulanıp engellenmezdi. Cerir b. Abdullah el-Becelî (r.a) şöyle dedi: “İslâm'a girdiğimden beri Resûl-i Ekrem beni engellemedi ve beni sadece gülümserken gördü”.⁵¹ Hz. Peygamber, (s.a.v) ne zaman kendisine tanımadığı bir adam gelse krallara yaklaştığını zannederek korkmuş, bunun üzerine Hz. Peygamber, (s.a.v.) korkma rahat ol, diyerek onun bu korkusunu giderecek şekilde işini kolaylaştırmıştır. İbn Mesud (r.a) anlatıyor: "Bir adam Hz. Peygamber’e (s.a.v) geldi, onunla konuştu ve organları titremeğe başladı. Hz: Peygamber (s.a.v) ona şöyle dedi: "Korkma rahat ol. Ben kral değilim. Ben ancak Kureyş'ten kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum."⁵² buyurdu.

⁴⁹ el-A`raf 7/187.

⁵⁰ el-Bakara 2/215,217,219,220,222; el-Mâide 5/4; vd.

⁵¹ Buhârî, “Cihad”, 162 (No. 3035).

⁵² İbn-i Mâce, “Ed’ime”, 30 (No.3312).

Hız. Peygamber (s.a.v)'in iletişimi kolaylaştırıcı vasfı onu ziyarete gelen insanların artmasına neden olmuştur.⁵³ Buradan yola çıkarak bir öğreticinin erişiminin kolay olmasının gerektiği çıkarılabilir.

Hız. Peygamber'in (s.a.v) sade yaşantısı insanların ondan eğitim almasını kolaylaştırmıştır. O, nübüvvetin, devlet yöneticiliğinin bütün ciddiyetine rağmen ashabıyla sade bir şekilde iletişim kurmuştur. Yerine göre onlarla şakalaştığı, muhabbet ettiği, istişare ettiği, bazen eğlencelerini izlediği, gerekli durumlarda tesellide bulunduğu görülmektedir.⁵⁴

Enes (r.a) anlatıyor: “Peygamber (s.a.v) bizimle kaynaşır, hatta küçük bir kardeşime: “Ey Ebû Umeyr, el-Nagir ne yaptı?”⁵⁵ diye sordu. Muaz b. Cebel (r.a) rivayet etti: “Allah'ın Resûlü (s.a.v) Tebuk Savaşı öncesi insanlarla birlikte çıktı. Sabah olunca halka sabah namazını kıldırıldı, sonra insanlar bineklere bindi. Alacakaranlığın ardından güneş doğduğunda, halk uykuya daldı ve Muaz, Allah Resûlü'nü takip etti. Sonra Resûl-i Ekrem ondan maskesini çıkardı, dönüp baktığımda orduda Muaz'dan başka kendisine yakın başka kimsenin olmadığını gördü ve bu yüzden ona seslendi. Muaz, emrindeyim ey Allah'ın Resulü! dedi. Hız. Peygamber ona: senden başka kimse yok. Yaklaş, dedi. Bunun üzerine iki deve birbirine yapışık oluncaya kadar ona yaklaştık. Bunun üzerine Hız. Peygamber, (s.a.v) “Ben insanların bizden uzak olduğunu düşünmedim. Muaz: “Ey Allah'ın Resulü! Halkın uykusu geldi de binicileri sendeleyerek ve yürüyerek onlarla birlikte dağıldılar. Resûlullah, (s.a.v) ben de uykuluydum, dedi. Muaz, Resulullah (s.a.v) ile yalnız, baş başa kalınca: Ey Allah'ın Resulü! Beni hasta edecek kadar üzen bir hadise hakkında size soru sormama izin verin! dedi. Sonra Allah'ın Peygamberi (s.a.v) “Bana ne istersen sor”.⁵⁶ buyurdu.

Simak b. Harb'dan rivayet edildiğine göre o şöyle dedi: Ben Cabir b. Semre'ye (r.a) dedim ki: Sen Resûlullah (s.a.v) ile beraber otururdun? Evet dedi! Resûlullah (s.a.v) sabah namazını kılınca güneş doğana kadar mescidinde otururdu. Ashabı İslam öncesi devirlerden bahseder, şiirler okur ve gülerlerdi. Resûl-i Ekrem (s.a.v) ise onlara bakıp gülümserdi.⁵⁷

Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivayet edildiğine göre “Allah'ın Resûlü (s.a.v) insanların en hikmetlisiydi.”⁵⁸ Hikmet sahibi olmak sürekli ciddi ve düşünceli bir çehre ile durmak anlamına gelmemektedir. Nitekim Sünnette Hız. Peygamber'in gerektiğinde şaka yaptığı bildirilmektedir. Ancak o şaka yaparken, lüzumsuz şeylerden uzak durulmasını, bayağılıklara karışmadan, gıybet, zarar, eziyet, namus veya din konusunda utanılacak bir şey olmaksızın yapılmasını tavsiye etmiştir.⁵⁹

Bütün bu rivayetlerden Hız. Peygamber'in iletişim açısından ulaşılması zor olmadığı, bilakis insanlara mesafe koymayan, gerektiğinde şaka yapmasını bilen bir kişiliğe sahip olduğu görülmektedir. Onun bu davranışının eğitimciler için örnek olduğu kaydedilebilir.

⁵³ Müslim, “Salât”, 115 (No.732).

⁵⁴ Ali b. Ebî bekr el-Heytemî, Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid, (b.y., Müessesetü'l-meârif, 1406/1986), 7/231.

⁵⁵ Müslim, “Âdâp”, 30 (No. 2150).

⁵⁶ Ahmet b. Hanbel, 5/245.

⁵⁷ Müslim, “Mesâcid”, 277.

⁵⁸ Alâuddîn el- Müttekî el-Kindî, Kenzü'l-ummâl, thk.Bekrî Hayyânî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle,1418/1981), 5. Baskı, (No.18400).

⁵⁹ Zeynüddin Mer'i b. Yûsuf el- Kermi, Gızâü'l-ervâh bi'l-muhâdeseti ve'l-mîzâh, (Beyrut: Dâru ibn Hazm, 1418/1988), 1. baskı, 28.

SONUÇ

Yaratılmışlar içerisinde eğitime en çok muhtaç olan varlık insandır. Bundan dolayı insan yetiştirmek büyük bir sanat olarak kabul edilebilir. Peygamberlerin bu sanatı en güzel icra eden şahsiyetler olduğu söylenebilir. Eğitim peygamber mesleğidir ve öğretmenler bir anlamda peygamber varisi olmaya adaydır.

Kur'an-ı Kerim'de bir eğiticide bulunması gereken vasıfların çıkarılabileceği pek çok âyet bulunmaktadır. Çalışmada bu âyetlerin tümünün ele alındığı iddia edilmemektedir. Bununla beraber ilgili konu başlığına delalet eden bir veya birkaç âyet verilmekle yetinilmiştir. Belirlenen özelliklerin Kur'an ve sünnetten ortaya konulabilecek bütün nitelikleri kapsamadığı ayrıca belirtilmelidir.

Ayetlerden tespit edilen niteliklerin Hz. Peygamber'in yaşantısında çok çeşitli örnekleri olduğu görülmüştür. Bu örneklerden Hz. Peygamber'in yüce ahlakı, örnek şahsiyeti ve bilhassa eğitimci yönünden idrak edebildiğimiz tüm zamanlar için geçerli ilkeler ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak her eğitimcinin kılavuz edinmesi gereken makalede tespit edilen nebevi eğitim yöntemlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Hoş görü ve samimiyet
2. Nezaket ve merhamet
3. Sevdirmek ve teşvik etme
4. Muhatabın anlayış seviyesine göre hitap etme
5. Çevrede yaşanan olaylardan ibret almayı sağlama
6. Sadelik ve iletişimde kolaylık

Bu altı husus gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse Hz. Peygamber'in uygulamalarında açıkça görülmektedir. Kur'an-ı Kerim, doğru yolu bulmaları için insanlara rehberlik ederken, Hz. Peygamber de bu rehberliği pratiğe döken örnek bir yaşam sürmüştür. Bu nedenle, eğitimcilerin bu temel ilkeleri özümsemesi ve öğrencilerine yaklaşımlarında bu ilkeleri önemsemesi, toplumun ilerlemesi ve daha iyi bir gelecek inşa edilebilmesi için önemlidir. Eğitimciler, bu nebevi yöntemleri benimseyerek öğrencilerini hoşgörüle yetiştirmeli, onlara sevgi ve teşvikle yaklaşmalı, iletişimlerini anlayışlı bir şekilde sürdürmeli ve öğrencilere çevrelerindeki olaylardan ibret almayı öğretmelidirler. Böylece yeni neslin ahlakî temele sahip, ileri görüşlü bireyler olarak yetiştirilmesine katkı sunulmuş olacaktır.

KAYNAKÇA

Ağırman, Mustafa. "Hz. Peygamber'in Gençlere Yaklaşımı", *Etkili Din Öğretimi*. (Tidef), İstanbul, 2010, 399-414.

Albânî, Muhammed Nâsırüddîn. *Sahîhu Süneni't - Tirmizi*, 1. baskı, 1408/1988.

Bekkar, Abdul Karim. *Havle't-terbiyeti ve't-ta'lim*. (Dâru Kalem). 3. Baskı. Beyrut, 1432/ 2011.

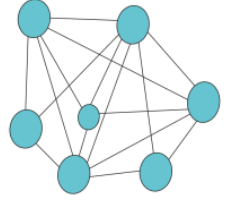
- Beyânûnî, Abdulmecîd, *Rakâizu da'viyyeti min heyi'n-Nebiyi fi'l-alâkâti'l-ictimâiyye*, 1. Baskı, 1422/2002.
- Bilâlî, Abdul-Hamîd. *Menhecü't-Tâbi'in fi terbiyyeti'n-nüfûs*, (Dâru ikra'), ts.
- Buhârî, Muhammad b. İsmail. *el-Camiu's-sahîh*. (el-Mektebetü's-Selefiyye). 1. Baskı. Kahire, 1400/1980.
- Buyrukçu, Ramazan. "Kur'an'a Göre İnsanın Özellikleri ve Hz. Peygamber'in Eğitim Uygulamaları, Süleyman Demirel Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi 4 (1997)
- Coşkun, Selçuk. Bir Eğitimci Olarak Hz. Peygamber'in İnsan Anlayışı. (Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınları). Erzurum, ty.
- Dâviş, İbrahim b. Abdullah. *Neâlimu fi'l-menheci'n-Nebeviyyi*. Mecelletü'l-Beyân.
- Demirtaş, Suat. Hz. Peygamber'in Gençleri Eğitim Yöntemleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Ebû Bekr Kermi, Zeynüddin Mer'i b. Yûsuf el-Makdisi, *Gizâü'l-ervâh bi'l-muhâdeseti ve'l-mizâh*. (Dâru ibn Hazm). 1. Baskı. Beyrut, 1418/1988.
- Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Süleyman bin al-Eş'as, *Süneni Ebî Dâvûd*. thk. İzzet Abdüddaâs. (Dâru'l-Kütübi'l-ilmîyye). Beyrut, 1970.
- Ebû Gudde, Abdulfettah. Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Öğretim Metotları, çev. Enbiya Yıldırım. (Takdim Yayınları), Ankara 2019.
- Ebû Gudde, Abdül-Fattâh. *er-Rasûl el-muallim*. Riyad. 1416/1996.
- Ece, Abdurrahman. "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu, Kilis 7 Aralık Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi 6/10 (2019).
- Emhazûn, Muhammed. *Menhecü'n-Nebiyi (s.a.v) fi'd-da'veti min hılâli's-Sîreti's-Sahîha*. (Dâru's-Selâm). Kâhire, 1430/2010.
- Gazzâlî, Muhammad. *Fıkhu's-sîre*. (Dâru'ş- şurûk). Kahire, ts.
- Gürel, Ramazan. "Hz. Peygamber'in (s.a.) Eğitim-Öğretim Modelinde Belli Başlı İlke ve Metotlar", Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi 1/2 (2015)
- Heysemî, Ali bin Ebî Bekir. *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*. (Müesseset'ü-meârif). 1406/1986.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed en-Nemerî. *Câmiu beyâni'l-ilmî ve fazîlihi*, thk. Ebu'l-Eşbâ ez-Züheyri. (Dâr Ibn el-Cevzi). Dammam, 1. Baskı, 1414/1994.
- İbn Kesir, İsmail bin Ömer. *Tefsîru'l- Kur'ani'l- Azîm*, (Tafsîru İbn Kesîr), thk. Sami b. Muhammed el-Selâme. (Dâru Tayyibe). 1420/1999.
- İbn Sa'd, *et-Tabakât'ül-kübrâ*, thk. İhsan Abbâs. (Dâru Sâdır). Beyrut 1388/1968).
- Kara, Seyfullah. "Hz. Peygamber'in Elinde Şekillenen İdeal Gençlik", Gençlik Araştırmaları Dergisi 1/2 (2013).

- Karaman, Hayrettin. vd., *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*. (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları). Ankara, 2023.
- Kazvîni, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid İbn Mâce. *Sünen-i İbn Mâce*. thk. Sıdkî Cemîl el-Attar. (Daru'l-fikr). Beyrut 2003.
- Koç, Ahmet. "Hz. Peygamber'in (s.a.s) bir Eğitim-Öğretim Uygulaması Olarak Sözlerini Ayetlerle Delillendirmesi" *İslami İlimler Dergisi*, 15 (Mart 2020).
- Kutup, Muhammed. *Menhecü't-terbiyeti'l-İslâmiyyeti* (Darü'ş-şurûk), Kâhire, 14. baskı, 1414/1993.
- Muhammed b. ismail el Buhârî. *Câmiu's- sahihi'l-muhtasar*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır (Dâru tavrî'n-necâ) h. 1422.
- Muhammed b. Hibbân, Ebû Hâtim b. Ahmed el-Büstî. *Sahih İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnâvud. (Müessesetü'r-risâle). Beyrut, 2. baskı, 1414/1994.
- Muhammed b. Yezîd, İbn Mâce. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâvud. (Müessesetü'r-risâle). Beyrut, ts., b.y.
- Nevevî, Yahya bin Serefü'd-Dîn. *el-Mecmû'ü şerhu'l mühezzeb*, (Dâru'l-fikr), ts., b.y..
- Nisâbü'rî, Muslim b. el-Haccâc ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî. *Sahih Muslim*. (Dârü' ihyâi't- türâsi'l-Arabiyyi). Beyrut. 1. baskı, 1374/1955.
- Özbek, Abdullah. Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed. (Esra Yayınları). Konya, 1991.
- Öztürk, Sümeyye. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Eğitimciliği Çerçevesinde Modern Öğretim ilke ve Kuramlarının Değerlendirmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Soğukoğlu, Fehmi ve Biçer, Ramazan. "Hicrî V. Yüzyıla Kadar Olan dönemde Süfi ve Şii Düşünce Açısından Epistemolojik İnsan Hiyerarşisinde Velî ve İmam'ın Konumu". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 15/3 (2017), 615-642.
- Soğukoğlu, Fehmi. "Kelam ve Tasavvufta Aklın Fonksiyonel Tasnifi". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2020), 513-540.
- Sönmez, Mustafa. "Akli Yerinde ve Zamanında Kullanma Perspektifinde Peygamberlerin "Fetânet" Sıfatı", *Kader* 20/2 (2022), 723-744.
- Şahyar, Ayşe Esra. "İman ve Hikmet Kavramlarını Yemen'e Nispet Eden Rivâyetin Kent Kültürü ve Dindarlık Bakımından Güncel Yorumu", *Lefkoşa: I. Hadis İhtisas Sempozyumu*, 28 Nisan 2012), 7-8.
- Yıldırım, Muhammed Emin. *Nebevî Eğitim Modeli*. (Siyer Yayınları). İstanbul, 2012.

Article

**Mezar Ziyareti Geleneği Bağlamında Toplumda Yerleşen İnanç ve Ritüeller:
Diyarbakır Hazreti Süleyman Camii Örneği**
*Beliefs and Rituals Established in Society within the Context of Grave Visiting Tradition: The Case of
Hazreti Suleiman Mosque in Diyarbakir*

Esin ÖZTÜRK

Manuscript information:

Received: October 14, 2023

Revised: October 24, 2023

Accepted: October 24, 2023

Authors

Esin ÖZTÜRK
Dicle Üniversitesi, Sosyoloji
Anabilim Dalı Yüksek Lisans
Öğrencisi, Diyarbakır, TÜRKİYE
E-mail:
esinozturk0521@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-3467-1772>

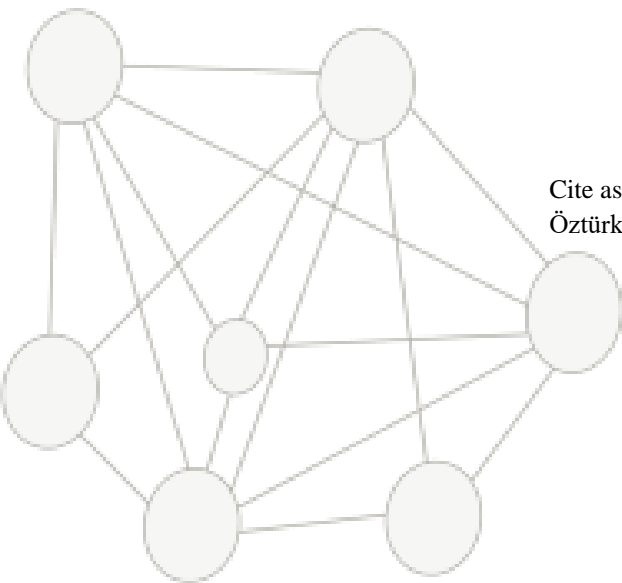
Abstract

Although it was claimed that the influence of religion and metaphysics would disappear in modern society, it is obvious that this theory has not been fully proven. In addition, being religious does not prevent, on the one hand, from benefiting from modern-secular solutions and, on the other hand, from using religion and metaphysics as a basis in the solution and explanation of some events. The way religion is perceived, on the one hand, remains under the influence of modern-secular means, and on the other hand, it exhibits a stance in limbo under the influence of religion. Places such as graves, mausoleums and dervish lodges are visited by people so that their prayers and wishes come true. While some visitors come for the treatment of their children having speech disorders, some others come to pray for finding a job or a spouse. Having 27 graves of Prophet Mohammed's companions around, Hazreti Suleiman Mosque is one of the most remarkable places for the visitors from outside and within the city. This study, which deals with the beliefs and rituals established in the society within the context of grave visiting tradition was designed with the phenomenological method as qualitative research. Participants were selected by using the convenience sampling method in order to be economical and use time effectively. The questions in the prepared structured interview form were directed to 13 participants in total since the data from the responses reached to a repeated saturation. Responses were interpreted in the findings section under the themes that emerged.

Keywords: Grave Visit, Diyarbakir Prophet Suleiman Mosque, Sacred and charisma, Belief, Ritual.

Cite as:

Öztürk, E. (2023). Mezar Ziyareti Geleneği Bağlamında Toplumda Yerleşen İnanç ve Ritüeller: Diyarbakır Hazreti Süleyman Camii Örneği / Beliefs and Rituals Established in Society within the Context of Grave Visiting Tradition: The Case of Hazreti Suleiman Mosque in Diyarbakir. *European Journal of Educational & Social Sciences* 8(2), 79 – 88.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.10039319>

Öz

Modern toplumda din ve metafiziğin etkisinin ortadan kalkacağı iddia edilmiş olsa da bu teorinin tamamıyla gerçekleşmediği ortadadır. Ayrıca dindar olmak bir yandan modern-seküler çözümlerden faydalanmaya diğer taraftan ise bazı olayların çözümünde ve açıklamasında din ve metafiziği temel almaya engel de değildir. Dinin algılanma biçimi bir yandan modern-seküler vasıtaların tesirinde kalırken bir yandan da dinin etkisi altında arafta bir duruş sergilemektedir. Sözelimi, çocuk sahibi olmak, iş ve eş bulmak için dua ve dileklerin kabul olması için mezar, türbe ve tekke gibi mekanlar ziyaret edilmektedir. Bünyesinde 27 sahabe mezarının bulunduğu Hz. Süleyman Camisi şehir dışından ve şehir içinden gelen ziyaretçileri bakımından en çok dikkat çeken ziyaret yerlerinden biridir. Diyarbakır Hazreti Süleyman Camii örneğinde mezar ziyareti kültürü bağlamında toplumda yerleşen inanç ve ritüelleri konu alan bu çalışma, nitel bir araştırma olarak fenomenolojik yöntemle desenlenmiştir. Katılımcılar ekonomiklik ve zamanı etkin kullanabilmek amacıyla kolay ulaşılabilir örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Hazırlanan yapılandırılmış görüşme formundaki sorular 13 katılımcıya yöneltilmiş olup alınan cevaplar tekrar eden doygunluğa ulaştığında ortaya çıkan temalar altında bulgular kısmında yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mezar Ziyareti, Diyarbakır Hazreti Süleyman Camii, Kutsal ve karizma, İnanç, Ritüel.

GİRİŞ

Dinle ilişkilendirilen bazı ritüellerin toplumda yerleşik hale gelmesi, gelenekselleşmesi halinde oluşan inanç ve geleneklerin dinin öz kaynaklarında olup-olmaması önemli değildir. Bazen dini aşan bir hassasiyetle yaşanan bir ritüel kurumsallaşıp toplumsal yapıda vazgeçilmez hale gelebilir. Hatta hurafe olarak kabul edilse de İslam'daki tabiriyle “bidat-ı hasen” yani dine sonradan girse bile iyi olan bir şey olarak telakki edilir. Bununla birlikte mezar ziyareti bir bidat olmasa da türbe veya tekke gibi yerlerde sergilenen “aşırı” olarak görülen tazim, saygı, hürmet içeren birtakım ritüeller geçmişten günümüze dek bidat telakkisiyle eleştiriye tabi tutulmuştur. Diyarbakır özelinde mezarlık ziyaret kültürü o kadar önemli bir ritüel olarak yaşanmaktadır ki vefat eden yakınların her perşembe günü gelenek halinde ziyaret edildiği çokça gözlemlenmektedir.

Diyarbakır'da bazı nebi ve sahabe mezarlarına çokça rastlansa da Hz. Süleyman Camisi bünyesinde mezarları bulunan 27 sahabe şehir dışından ve şehir içinden gelen ziyaretçileri bakımından en çok dikkat çekenidir. Caminin bulunduğu bölgede Hendek operasyonlarının ardından yapılan bazı restorasyonların da bölgeyi dönüştürdüğü ve ziyaret kültürü açısından cezbedici hale geldiği gözlemlenmektedir. Ziyaret kültürü bağlamında yöre halkı arasında yerleşen bazı ritüellerin araştırılması, bu ritüellere ilişkin bazı çelişkiler, ne tür dilek ve ihtiyaçlara binaen ziyaretlerin gerçekleştirildiği ve tespiti çalışma kapsamında önem arz etmektedir.

Seküler ve Modern Çağda Din

Sekülerleşme, özellikle endüstri toplumunda dinsel inançların, pratik ve kurumların toplumsal önemini yitirmesi sürecidir (Marshall, 2009:645). Her ne kadar laiklik kavramı daha çok din ve devlet ilişkisine dair olsa da sanayileşme, rasyonalizm, uzmanlaşma, bürokrasi, bilim ve mantık karşısında geleneksel değerler, inançlar ve pratiklerin gerileyeceği fikrine dayanması sebebiyle sekülerleşme ile yakın bir kavramdır (Slattery, 2010 :302). Modern hatta post-modern olduğu iddia edilen çağımızda sekülerleşmeyle birlikte dinin etkisinin azalacağı veya ortadan kalkacağı tezi yeni bir iddia olmamakla birlikte özellikle Auguste Comte üç hal yasasında pozitivismi bir yeni din halinde kutsarken toplumların düşünme ve olayları açıklama evrimini dinin ve metafiziğin ortadan kalkması ve bilimsel düşüncenin hâkim olmasıyla açıklamıştır (Slattery, 2010: 72-73). Geertz (Özbudun, 2007: 317) ideolojileri dinlerin modern çağdaki karşılıkları olarak görürken Durkheim ise (Aktay & Köktaş, 1998:21)“milli ve politik ideolojileri” din kavramı içerisinde ele almıştır.

Bilgi bağlamında ise sekülerleşme olgusunu genel bir ifadeyle gündelik yaşantıda bilginin ilahi bilgiden ayrılması olarak tarif etmek mümkündür. Batı toplumlarında sıradan bireyin sadece gündelik hayatta değil aynı zamanda kendini anlamlandırma ve kavramsallaştırmada kullandığı bilgiyi ve batılı bilim anlayışını belirleyen süreç bilginin sekülerleşmesi (dünyevileşmesi) ile şekillenmiştir. Coğrafi keşifler, insanlığın hizmetine sunulan bazı icatlar, Rönesans ve Aydınlanmanın da tesirleriyle birlikte Descartes’ın ifadesiyle “düşünen özne” Yaratıcı ile arasında kurduğu bağı özneleşmek tercihinden yana kullanmıştır. Bu durum dinin bireyin dünyasından kovulması ile sonuçlanmıştır (Arkonaç, 2012:94-95). Son tahlilde Batı’da gerçekleşen bazı felsefi ve bilimsel gelişmeler sebebiyle din ve dini kurumların etkisi Batılı toplumlarda tamamen ortadan kalkmasa da ciddi anlamda sarsıntılar yaşamıştır.

Her ne kadar Batıda olduğu kadar keskin olmasa da Doğuda veya Müslüman toplumlarda da sekülerleşmenin dinin algılanma biçiminde ve dindar olanların da uygulamaların da bazı değişimlere yol açtığı ortadadır. Söz gelimi beden üzerinde yapılan ve sınır tanımayan bir takım estetik tasarruflar veya tüp bebek yöntemiyle çocuk sahibi olma gibi tercihler modern-seküler çağın sunduğu imkân ve vasıtalarla Müslüman toplumlarda da oldukça yaygın bir şekilde rastlanmaktadır. Dindar olmak bir yandan modern-seküler çözümlerden faydalanmaya diğer taraftan ise bazı olayların çözümünde ve açıklamasında din ve metafiziği temel almaya engel değildir. Dinin algılanma biçimi bir yandan modern-seküler vasıtaların tesirinde kalırken bir yandan da dinin etkisi altında arafta bir duruş sergilemektedir. Çocuk sahibi olmak, iş ya da eş bulmak için dua ve dileklerin kabul olması için kutsal kabul edilen mekanları ziyaret etmek de günümüzün çok yaygın ritüellerinden biridir. Sözelimi toplumumuzda bir depremin ardından günahlarımız sebebiyle bu tür olayların başımıza geldiği veya bu tür olayların Tanrının insanlara davranışlarını düzeltmeleri için uyarı niteliğinde olduğu tarzındaki söylemler medyada çok sık dile getirilmektedir. Entelektüelist yaklaşımın kuramcılarında Edward B. Tylor ve James G. Frazer'in klasik çalışmalarında da ortaya koydukları üzere zaten din evrendeki hadiseleri açıklamanın en iyi aracıdır (Morris, 2006: 3). Bu bakımdan bir doğal afetin dini bir bakış açısıyla izah edilmesi entelektüelist yaklaşımla tutarlılık göstermektedir.

Araştırmanın Deseni ve Yöntemi

Çalışma nitel bir araştırma olarak fenomenolojik yöntemle desenlenmiştir. Fenomonolojik desen ile farkında olunan bazı olguların bilgisine derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde odaklanılması hedeflenir (Yıldırım & Şimşek, 2021: 66). Katılımcılar ise ekonomiklik, pratiklik ve zamanı etkin kullanabilmek amacıyla kolay ulaşılabılır örneklem yöntemiyle belirlenmiştir. Bu şekilde yakın ve erişimi kolay durumlar seçilir (Yıldırım & Şimşek, 2021: 121; Keskin ve Yazar, 2020:238). Hazırlanan yapılandırılmış görüşme formundaki sorular 13 katılımcıya yöneltilmiş olup alınan cevaplar tekrar eden doygunluğa ulaştığında ortaya çıkan temalar altında bulgular kısmında yorumlanmıştır.

Katılımcıların profiline ilişkin tablo şu şekildedir:

Katılımcı No	Cinsiyet	Yaş	Meslek
1	Erkek	45	Din Kültürü Öğretmeni
2	Kadın	30	Din Kültürü Öğretmeni
3	Kadın	37	Edebiyat Öğretmeni
4	Kadın	25	Din Kültürü Öğretmeni
5	Erkek	49	Felsefe Öğretmeni
6	Erkek	47	Edebiyat Öğretmeni
7	Kadın	29	İngilizce Öğretmeni
8	Kadın	52	Biyoloji Öğretmeni
9	Erkek	34	Matematik Öğretmeni
10	Erkek	48	PDR Öğretmen
11	Erkek	45	Matematik Öğretmeni
12	Kadın	14	Öğrenci
13	Kadın	13	Öğrenci

Tablo 1: Katılımcıların cinsiyet, yaş ve meslekleri

Araştırma kapsamında ziyaret yerinin katılımcılar tarafından daha önce ziyaret edilip edilmediği, orada bulunan mezarlarla ilgili araştırmaya veya anlatıya dayalı katılımcıların sahip olduğu bilgiler, şehir dışından gelen misafirlerin götürülüp götürülmediği, diğer ziyaretçilere ve ziyaret niyetlerine ilişkin gözlemleri ve ziyaret ritüelleri hususunda gözlemledikleri birtakım çelişiklere dair aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

- 1- Daha önce hiç Hazreti Süleyman Camisini ziyaret ettiniz mi?
- 2- Orada bulunan mezarlarla ilgili ne biliyorsunuz, araştırdınız mı?
- 3- Şehir dışından gelen misafirlerinizi buraya götürür müsünüz?
- 4- Sebebi ziyaretiniz nedir?
- 5- İnsanlar hangi niyetlerle bu ziyaretleri gerçekleştiriyor?

6- Sizce ziyaret kültürüne ilişkin gözlemediğiniz çelişkili durumlar veya ritüeller var mıdır?

7-

1- Katılımcıların Hazreti Süleyman Camisini Ziyaret Etme Sıklığı

Katılımcılara araştırmaya konu olan ziyaret alanını ziyaret edip etmedikleri ve ne sıklıkla ziyaret gerçekleştirdikleri sorulduğunda bütün katılımcıların hayatlarının belli bir döneminde en az bir kere bile olsa ziyaret ettikleri bilgisine ulaşılmıştır. 49 yaşındaki bir katılımcı (K5: Erkek) sadece 18 yaşında bir defa ziyaret ettiğini o zamandan beri hiç ziyaret etmediğini ifade etmiş; K6 (47, Erkek) ve K12 (Kadın: 14) ise ayda bir defa gittiğini, K7 (Kadın, 29) iki haftada bir düzenli olarak annesini götürdüğünü “*annem olmasaydı bu kadar sık gitmezdim*” diyerek ifade etmiştir. K8 (Kadın, 52) ise her cuma günü gittiğini ifade etmiştir.

2- Katılımcıların ziyaret yerine ilişkin bilgileri

Katılımcılardan 6’sı (K1,K2,K4,K6,K10,K11) ziyaret yeriyle ilgili doğru bilgiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Toplamda 27 sahabenin mezarını orada bulunduğunu ve bunlardan birisinin Halid bin Velid’in oğlu Süleyman olduğunu; Diyarbakır’ı fetheden sahabeler olduklarını, bu coğrafyaya İslam’ı yaymak için geldiklerini ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili oldukça bilgi sahibi olanlar arasında bir din kültürü öğretmeni (K1: Erkek, 45) özellikle halkın sahabe Süleyman’ın Peygamber Süleyman ile karıştırıldığını ifade etmiştir.

Gerçekten de K1’in belirttiği üzere katılımcıların 6’sının (K3,K7, K8, K9, K12, K13) ziyaret yerinde mezarı olan sahabe Süleyman bin Halid’i Süleyman Peygamber ile karıştırdıkları araştırma kapsamında teyit edilmiştir. Weber’in de tespit ettiği üzere “karizma” ve “kutsallık” kavramları birbirinden beslenen ve beraber düşünüldüğünde anlam kazanan olgulardır. Kutsal karizmanın cezbedici ve büyüleyici özelliğın atfedilmesi; bu özelliğın uydurulması veya gerçek olup-olmaması önemli değildir. Önemli olan olağanüstü özellikler atfedilen kutsal karizmanın bir özne olarak insanlar üzerinde içsel ve dışsal anlamda müessir ve hâkim olmasıdır (Weber, 1993: 252). Bu bakımdan ziyaret yerine gelenlerin huzurunda dua ettiği kişi hakkında tarihsel ve gerçek bilgiye sahip olup olmaması ya da sorgulamaması da oldukça anlamlıdır. Önemli olan toplum tarafından ona atfedilen kutsal karizmadır.

En son 18 yaşında ziyaret ettiğini ifade eden 49 yaşındaki bir katılımcı (K5) ise ziyaret yerine ilişkin herhangi bir malumata sahip olmadığını belirtmiştir. Daha ilginç olanı ise oraya ziyarete gelenlerin orada bulunan mezarlardaki kişiler hakkında bilgi sahibi olmadığını ifade edip bunu bir çelişki olarak ifade eden bir katılımcının (K9: Erkek, 34) kendisinin de mezarlar hakkında malumat sahibi olup olmadığı sorulduğunda şu şekilde cevap vermesidir: “*Bilmiyorum çok, peygamberdir. Bulduğu dönemde dini olarak saygın bir karakterdir. Bu yüzden peygamber unvanı almıştır.*”

K5 haricindeki bütün katılımcılar şehir dışından gelen misafirlerini ziyarete getirdiklerini ifade etmişlerdir. K7 ise hayır cevabını vererek özellikle o bölgedeki müze kafe ve Hevsel bahçesi gibi yerlerin manzarası için misafirlerini götürdüğünü ifade etmiştir.

Ziyaret yerine ilişkin doğru bilgi ve bilince sahip olanlar açısından ise “*Sahabenin Hz. Peygamber’e yakınlığı Hz. Peygamber’e yakın olmak isteyen halkın bu mekâna ayrı bir kutsiyet atfetmesine yol açmaktadır.*” Ücret karşılığında Kur’an okutmakla birlikte halk dindarlığının tipik bir ögesi olan adak adama geleneği içerisinde mevlit okutma adeti de bu bağlamda önem arz eder. Adanan mevlitlerin Hz. Süleyman Camii’nde okutulduğu yaygın bir şekilde görülmektedir. Cami etrafında her yaşta kadın-erkek “Yasincı”lar bulunmaktadır. Yasinciler ücret karşılığında Kur’an ve mevlid okumaktadır ve yasincilik adeta bir meslek gibi kurumsal hale gelmiştir. Caminin etrafında mezarları bulunan sahabelerin ruhanîyetlerinden istifade emek niyetiyle özellikle perşembe ve cuma günleri ziyaret tercih edilmektedir. (Yanmış, 2012:125).

3- Katılımcıların ziyaret sebeplerine ilişkin farklılaşmalar

Katılımcılardan 5’i (K1, K2, K3, K8, K10) “*cuma kılmak, dua etmek, sahabe mezarlarını ziyaret etmek, bir niyetimiz varsa Allah’tan orada bulunan sahabelerin zatı hürmetine kabul etmesini dilemek için, feyz için*” şeklinde dile getirdikleri sebeplerle salt dini ve manevi niyetlerle camiye ziyarete geldiklerini ifade etmişlerdir. Malinowski’nin de belirttiği gibi “*Dinsel esin, iki kaynağa sahiptir: Ölümsüzlük isteği ve Tanrıyla bir araya gelmek için duyulan şiddetli arzu. Bu “ikiz ihtiyaç” tan temel almış ve insanlara hem ne yapmak istediklerini bilme hissini hem de bir huzur ve iyi hal hissi vermiştir. İnsana kaderine hâkim olma imkânı sunmuştur.*” (Morris, 2004: 240). Bu bakımdan çalışmaya konu olan mezarlarda bulunan kişilerin kutsallığına inanılarak huzurlarında Tanrıya daha yakın olma hissi ile dua etmek için ziyaret edilmesi anlamlıdır. Ve ziyaret kültürüne ilişkin mantığı dua ile insanların psikolojik olarak rahatlama, huzur bulma, Yararıya yaklaşma ve dua yoluyla Tanrı’nın kaderi üzerindeki engelleri kaldırması isteğiyle kaderine hâkim olma çabası olarak okumak mümkündür.

K11 ise “*Önceleri sadece ziyaret için gidiyordum. Son 5-6 yılda sadece yolum düştükçe uğruyorum*” cevabını verirken K4, K7, K12 ve K13 ise dua etmek gibi dinî-manevî niyetlerin yanı sıra ziyaret sonrasında gitmişken turistik, kültürel bir gezi olarak da civarda bulunan ve restore edilen mekanları dolaştıklarını söylemişlerdir.

K9 dini-manevi bir amaçla değil, “*tamamıyla kültürel gezi amaçlı olarak ziyaret ediyorum*” cevabını verirken K5 ise “*18 yaşımdan beri gitmiyorum. Gittiğimizde de yeşil alanda vakit geçirmek için gitmiştik*” şeklinde cevap vermiştir.

Dini sebeplerle gitmediğini daha net bir üslupla ifade eden bir katılımcı ise (K6) “*Dini sebeplerle kesinlikle değil, çünkü inanmıyorum. Hurafe olduğunu düşünüyorum. Hatta bu insanların [sahabelerin] Diyarbakır halkına kıyım yaptığını düşünüyorum. Dolayısıyla turistik amaçlı geziyoruz*” cevabını vermiştir.

4- Ziyaretlerin ardında yatan niyetler ve beklentiler

Ziyaretlerin ardında yatan niyetler ve beklentiler bizzat katılımcıların kendi tecrübe ve gözlemleri üzerinden analiz edildiğinde genellikle tekrarlanan cevaplar arasında sınav öncesinde dua etmek, evlilik, eş ve iş bulma, maddi-manevi ihtiyaçlar, sağlık ve çocuk sahibi olmak gibi temalar ortaya çıkmaktadır. K4’e göre ise özel olarak “erkek çocuğu” olmayan aileler de ziyarete

gitmektedir. Özellikle bir erkek çocuğa sahip olmak bölge özelindeki ataerkil kültürün de bir yansıması olması bakımından da anlamlıdır.

Daha spesifik olarak dile getirilenlerden bir tanesi ise K1'in de belirttiği üzere Cuma'dan ilk çıkan kişinin konuşma gücüğü çeken çocukların ağzında anahtar çevirmesi, yine gömme kilit getiren kızların ilk çıkan kişiye kilitte anahtar çevirterek kısmetinin açılacağına inanmasıdır.

K6 ve K8 ise *ceza evindeki yakınları için af çıksın* diye dua etmeye gidenlerin olduğunu yine K6 *büyü bozmak* için gidenlerin olduğuna şahit olduğunu aktarmıştır. K8 ise kendi özelinde yerine getirdiği ritüeli ve niyetini şu sözlerle dile getirmiştir:

“Mesela 7 çeşmeden su içilip dileğin gerçekleşmesi için dua edilir. Dilek kabul olursa Hazreti Süleyman'ın oradaki fırından aldığı ekmekleri dağıtırım. Yeğenimin sınavı için 3 hafta boyunca üst üste gidip dilek dileyip dua ettik. Bazıları yedi hafta gider. Allah'tan dileğimize aracı koyduk.” Katılımcının sözlerinden de anlaşılacağı üzere ziyaret edilen kişi bir aracıdır. Allah'a yakın olması sebebiyle bir vesile olarak kabul edilmektedir.

K10, *karı-koca arasının düzelmesi ve çocuklardaki davranış bozuklukları için* de ziyarete gidildiğini; K13 ise *madde bağımlılığından çocukların kurtulması için* ziyaret yerinde dua edildiğini söylemiştir.

Görüldüğü üzere benzer temalarla birlikte daha özel ve fenomenolojik anlamda bireylerin dünyasında kendilerince değer ve anlam atfettikleri niyetler ziyaretlerin ardında yatan motivasyonları oluşturmaktadır.

5- Ziyaret kültürüne ilişkin gözlemlenen çelişkili durumlar ve ritüeller

Katılımcıların tecrübe ve yorumlarına bakıldığında ziyaret kültürüne ilişkin oluşan bazı ritüellerin dinde yeri olmaması sebebiyle daha önce de dile getirildiği üzere uydurulmuş, hurafe olarak görüldüğü ve katılımcılar tarafından eleştirildiği gözlemlenmiştir.

K1, ziyaret yöresinde oluşan dilencililiğin bir sektöre dönüşmesi; adeta kurumsallaşmasını eleştirirken anahtar çevirme ritüeline ilişkin yaşamış olduğu bir olayı şu şekilde ifade etmiştir: *“Bir keresinde Cuma namazı çıkışında genç bir kız yaşlı bir adama elindeki gömme kilidin anahtarını çevirtti. Şahıs bana neden kızın böyle yaptırdığını sorduğunda nasibinin açılması için diye cevap verdim. Adam aldığı cevap karşısında “eyvah benim kızımın nasibi kesilirse ne olacak şimdi” diyerek üzüldü. Ama gerçekten çok üzüldü. Ve ben de adamın üzülmemesi gerektiğini böyle bir şeyin olmayacağını söyleyerek onu teskin ettim.”* Katılımcının anlattığı örnekten de anlaşılacağı üzere dinde yeri olmayan bir ritüel dinde yeri olmayan başka bir inancın da ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.

Yine K1, camiinin altında mezarları bulunan sahabelerin şehit olmaları sebebiyle vücutlarından akan kanların duvarda iz bıraktığı ve hala duvarda var olan kızılığın sahabelerin kanı olarak kabul edilmesini eleştirmiştir. Atatürk'ün mozolesinde olduğu gibi sahabelerin de üzerleri kapalı bir vaziyette olduğu ve üzerinden asırlar geçtiği için bilimsel açıdan bakıldığında bunun mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Yine K11 de insanların bu şekilde düşündüğünü ve sahabelerin kanlarının hala akmaya devam ettiğine inandıklarını söylemiştir. Araştırma

kapsamında ziyaret yerinde yapılan gözlemlerde de bu inancı ispat eden bazı görüntüler kayıt altına alınmıştır. Bazıları mezarların önünde ve caminin içinden görülebilen Sahabe Süleyman bin Halid'in mezarı karşısında dua ederken bazılarının ise aşağıya inip caminin dışında üzerinde genişçe kıvrık bir leke olan duvarın önünde dua ettiği gözlemlenmiştir.

K2 ise ziyaret esnasında Allah inancına ters düşecek derecede ileriye giden bir din algısının oluştuğunu ifade etmiştir. Bölgede bu anlamda “mellelik” ve “seydalık” olarak tabir edilen kanaat önderliği şeklinde ortaya çıkan kurumsal yapının bahsedilen dinin idrak ediliş şekline zemin hazırladığını da dile getirmiştir. Yine K2 “*Kendini rahatlatma biçimine dönüşen bir dindarlığın*” ortaya çıktığını şu sözlerle dile getirmiştir: “*Mesela orada para karşılığında birisine vekaleten Kuran okutuluyor. Ama okuyan kişinin gerçekten okuyup okumadığını, ehil olup olmadığını sorgulamıyor. Ve burada para vererek sistemin devamını sağlıyor.*”

K2 gözlemlemiş olduğu diğer bir çelişkiyi ise şu şekilde açıklamıştır: “*Bir de yeni dönemde ise modern yapılaşma ile manevi niyetlerden ziyade seküler-turistik niyetlerle ziyaret edildiğini gözlemliyorum. Bu durum da maneviyatı eksiltiyor. Civarda yapılan kültürel sanatsal birtakım etkinlikler surların restore edildikten sonra daha seküler-turistik bir hal aldı. Her ne kadar insanların niyetlerini bilemesek de en azından yapılan yorumlardan bunu anlıyoruz. Oysaki asıl amaç dini ve manevi duygularla ilgili ise bölgedeki yeni yapıların bir önemi olmamaktadır.*”

K3 “*Bazıları direkt orada bulunan zattan medet umarak dua ediyor. Doktora gitmek yerine tek tek türbe geziyorlar. Hatta bazı türbelerde etrafında dolanmaya bile şahit oldum*” sözüyle ve K4 “*Allahtan değil de orada yatan zattan dileklerin istenmesi. Bir ziyaretçiyi, duvara isim yazarken gördüm; ama amacını bilmiyorum*” ifadesiyle, K6 ise “*Ölen kişilerden medet beklemenin boş ve yanlış olduğunu düşünüyorum. İsteklerinin gerçekleşmediğini düşünüyorum*” sözleriyle ziyaret kültürüne ilişkin eleştirilerini dile getirmişlerdir.

K10 “*Bitmiş zaten %80-90 buradaki ziyaret kültürü dinimize uymuyor. Gerçek ve doğru İslam'ı bilmiyoruz. Allah'tan başka şeylerden medet umma var. Kabir ziyaretindeki usul ve adaba da uyulmuyor*” derken K11 ise “*Gidip birisinin oradaki demiri öpmesi resmen şirktir. Onların hatırı için diyerek dua etmek lazım*” görüşüyle kendine göre nasıl dua edilmesi gerektiğini tarif etmiştir.

K7, “*Para karşılığında Arapça dua okutulması Türkçe okutulunca kabul olunmayacağını düşünülmesi*” şeklinde tanımladığı manevi duyguların sömürüldüğü bir sektörün, bir düzenin ortaya çıkmasını eleştirmiştir. Ziyaret yerinde bulunan çeşme sularının mübarek sayılması, kekeleyen çocukların düzelmesi için kapı kilitlerinin çocuklara yalıtılması, orada küçük bir taşın duvara yapıştırılması ve düşmezse duanın kabul olacağını düşünülmesi ve ardışık 3 Perşembe duanın kabul olması için ziyaret edilmesi gerektiği gibi inançların dinde bir yerinin olmadığını belirterek eleştirmiştir.

K8 de yaşadığı bazı tecrübelerle ziyaret yerindeki bazı din dışı ritüelleri şu sözlerle tasvir etmiştir: “*Örneğin bir kişi orada otururken yanıma gelip kendi dileğinin gerçekleşmesi için getirdiği tesbihten bir Fatıha 3 ihlas suresi okumamı istemişti. Bir de kapıda duran bir kadın konuşamayan çocuğu için getirdiği kilidi 3 kez açıp 3 kez kapamamı istemişti.*”

K9 ise bazı kimselerin gerçek anlamda orada mezarı bulunan kişilerin kim olduğunun bilmemesine rağmen sırf toplumdaki etkilenerek bu görevi yerine getirdiklerini aktarmıştır. Hatta toplumsal uyum ve kabul görmek, dışlanmamak için ziyaret yapıldığını söylemiştir. “*Bazı aileler de şunu gözlemliyorum. İzmir’den Diyarbakır’a geldiniz, nasıl hazreti Süleyman’ı ziyaret etmeden dönersiniz?*” şeklinde dile getirilen söylemin bir baskı unsuruna dönüştüğünü ifade etmiştir. K13 ise hem zihinsel hem de bedensel engelli çocukların içerideki odalara kilitlenip bir süre iyileşmeleri için yalnız bırakılıp üzerlerine kapının kapatıldığına şahit olduğu söylemiştir. Ve bu uygulamayı yanlış bulduğunu dile getirmiştir.

SONUÇ

Son tahlilde katılımcıların gözlemlerinde de ifade ettikleri üzere çalışmaya konu olan ziyaret yerinde dinin temel kaynaklarında yeri olmayan bazı hurafeler ortaya çıkmıştır. Katılımcılar bu tür ritüelleri eleştirirken bir yandan da kedilerince ziyaretin nasıl olması gerektiği hususunda yorumlarda bulunmuştur. Sosyolojik ve antropolojik bakış açılarıyla desteklenen katılımcı görüşleri analiz edildiğinde özetle şu yorumları yapmak mümkündür.

Modern toplumda din ve metafiziğin etkisinin ortadan kalkacağı iddia edilse de tamamıyla bu teorinin gerçekleşmediği ortadadır. Ayrıca dindar olmak bir yandan modern-seküler çözümlerden faydalanmaya diğer taraftan ise bazı olayların çözümünde ve açıklamasında din ve metafiziği temel almaya engel de değildir. Dinin algılanma biçimi bir yandan modern-seküler vasıtaların tesirinde kalırken bir yandan da dinin etkisi altında arafta bir duruş sergilemektedir. Çocuk sahibi olmak, iş ya da eş bulmak için dua ve dileklerin kabul olması için kutsal kabul edilen mekanları ziyaret etmek de günümüzün çok yaygın ritüellerinden biridir. Depremin ardından günahlarımız sebebiyle bu tür olayların başımıza geldiği veya bu tür olayların Tanrının insanlara davranışlarını düzeltmeleri için uyarı niteliğinde olduğu tarzındaki söylemler medyada çok sık dile getirilmektedir. Din evrendeki hadiseleri açıklamada başvurulan en önemli araçtır. Bu bakımdan bir doğal afetin dini bir bakış açısıyla izah edilmesi bahsedilen yaklaşımla tutarlılık göstermektedir.

Çalışmaya konu olan mezarlarda bulunan kişilerin kutsallığına inanılarak huzurlarında Tanrıya daha yakın olma hissi ile dua etmek için ziyaret edilmesi anlamlıdır. Ve ziyaret kültürüne içkin mantığı dua ile insanların psikolojik olarak rahatlama, huzur bulma, Yaratıcıya yaklaşma ve dua yoluyla Tanrı’nın kaderi üzerindeki engelleri kaldırması isteğiyle kaderine hâkim olma çabası olarak okumak mümkündür.

Ziyaretçilerin ziyaret yerine ilişkin bilinç düzeylerini anlamlandırma uğraşında Weber’in karizma ve kutsal kavramlarına ilişkin tespitlerini yinelemek önem arz eder. “Karizma” ve “kutsallık” kavramları birbirinden beslenen ve beraber düşünüldüğünde anlam kazanan olgulardır. Kutsal karizmanın cezbedici ve büyüleyici özelliğinin atfedilmesi; bu özelliğinin uydurulması veya gerçek olup-olmaması önemli değildir. Önemli olan olağanüstü özellikler atfedilen kutsal karizmanın bir özne olarak insanlar üzerinde içsel ve dışsal anlamda müessir ve hâkim olmasıdır. (Weber, 1993: 252). Bu bakımdan ziyaret yerine gelenlerin huzurunda dua ettiği kişi hakkında tarihsel ve gerçek bilgiye sahip olup olmaması ya da sorgulamaması da oldukça anlamlıdır. Yani

Süleyman bin Halid isimli sahabenin Süleyman Peygamber ile karıştırılması önemli değildir; önemli olan toplum tarafından ona atfedilen kutsal karizmadır.

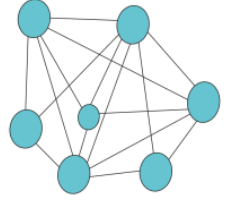
Ziyaret mekanları bir yandan samimi, dini-manevi duygu ve niyetlere sahip insanları cezbederken diğer taraftan da duygu ve maneviyat sömürsüne dayalı bir dilencilik sektörünü de ortaya çıkarmaktadır. Parayla Kuran okutmak da dahil olmak üzere ziyaret yerinde kurumsallaşan dilencilik ziyaretçiler tarafından sert bir dille eleştirilmektedir. Hendek olaylarından sonra bölgede gerçekleşen restorasyonların da yapılan ziyaretlerin doğasını değiştirdiği turistik ve seküler bir hale evrildiği dile getirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktay Y. & E. Köktaş (1998), *Din sosyolojisi*. Ankara: Vadi Yay.
- Arkonaç, S. (2004), “Gerçekliğin İnşasında Özne ve Öteki Kavramlarının Bu Ülkede Düşündürdükleri”, *İÜEF Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 8. Sayı.
- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- Morris, B. (2004), *Din üzerine antropolojik incelemeler*. (Çev.: Tayfun Atay), Ankara: İmge Kitabevi.
- Özbudun, S., Şafak, B., Altuntek, S. (2007). *Kuram ve Kuramcılar*, Ankara: Dipnot Yay.
- Slatery, M. (2010), *Sosyolojide Temel Fikirler*, Çev. Ümit Tatlıcan- Gülhan Demiriz, İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Weber, M. (1993). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev.: Taha Parla), İstanbul: Hürriyet Vakfı.
- Yanmış, M. (2012). "Diyarbakır'da Mevlid Geleneği ve Bazı İller ile Karşılaştırmalı Bir Analiz". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21 /1.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, (2021). Ankara: Seçkin Yay.
- Yazar, T., & Keskin, İ. (2020). Nitel araştırmada örneklem. In B. Oral & T. Yazar (Eds.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Fitness Merkezlerinde Vücut Geliştirme Sporu Yapan Sporcuların Antrenman Alışkanlıkları ve TENS Cihazı Kullanımı *Training Habits of Bodybuilding Athletes in Fitness Centers and Use of TENS Device*

Muzaffer YELDAĞ

Manuscript information:

Received: September 15, 2023

Revised: September 30, 2023

Accepted: October 1, 2023

Authors

Muzaffer YELDAĞ
Ankara Üniversitesi, TÜRKİYE
E-mail:
muzaffer.yeldag@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-1746-0658

Abstract

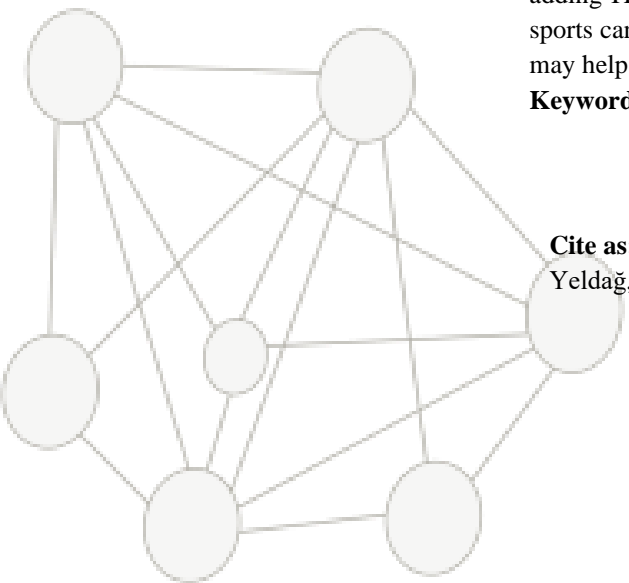
All sporting activities, which have spread to large masses and are seen as a lifestyle in today's modern societies, have become an indispensable part of life for the health and happiness of all people, especially bodybuilding and fitness activities. Transcutaneous Electrical Nerve Stimulation (TENS) is a widely used method for athletes and fitness enthusiasts to make their workouts more efficient. TENS is used to improve performance during training, reduce muscle fatigue and speed recovery by stimulating and relaxing muscles. In addition, TENS can help pain management in athletes, thus providing a more effective and comfortable training experience. The aim of this study was to examine the training status of bodybuilding athletes in fitness centers in the Turkish Republic of Northern Cyprus and the effect of TENS device on their training.

The main objective of the study was to evaluate the effect of the TENS device on two different exercises for leg muscle groups. The sample selected for the study represents a comparison between a group of 15 male athletes using TENS and a group of 15 male athletes not using TENS. According to the data obtained, the athletes who did not use TENS showed an increase of $11.49 \pm 2.04\%$ in the maximal values of the squat movement after 8 weeks of fitness training. On the contrary, athletes using TENS showed an increase of $27.15\% \pm 7.97\%$ in the maximal values of the squat movement. Similarly, an increase of $7.62 \pm 1.14\%$ was detected in the maximal values of the leg extension movement of athletes who did not use TENS, but this increase was recorded as $22.07 \pm 6.54\%$ in athletes who used TENS. P values were calculated to assess whether the difference in improvement between the two groups was statistically significant. These results suggest that TENS application makes a positive contribution to the effectiveness of fitness training. In conclusion, this study emphasizes that adding TENS application to the fitness training of athletes who are interested in fitness sports can contribute positively to their development in a positive way. These results may help fitness professionals to better understand the potential of TENS.

Keywords: Fitness, Tens Applications, Maximal Strength, TRNC.

Cite as:

Yeldağ, M. (2023). Fitness Merkezlerinde Vücut Geliştirme Sporu Yapan Sporcuların Antrenman Alışkanlıkları ve TENS Cihazı Kullanımı / *Training Habits of Bodybuilding Athletes in Fitness Centers and Use of TENS Device*. *European Journal of Educational & Social Sciences* 8(2), 89 – 101. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10039337>

Öz

Büyük kitlelere yayılmış ve bugünün modern toplumlarında yaşam tarzı olarak görülen tüm sportif aktiviteler, başta vücut geliştirme ve fitness çalışmaları olmak üzere tüm insanların sağlığı ve mutluluğu için vazgeçilmeyecek ölçüde yaşamın bir parçası haline gelmiştir. Transkutan Elektriksel Sinir Stimülasyonu (TENS), sporcuların ve fitness meraklılarının antrenmanlarını daha verimli hale getirme amacıyla yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. TENS, kasların uyarılmasını ve rahatlatılmasını sağlayarak antrenman sırasında performansı artırmak, kas yorgunluğunu azaltmak ve iyileşmeyi hızlandırmak için kullanılır. Ayrıca TENS, sporcularda ağrı yönetimine yardımcı olabilir, böylece daha etkili ve konforlu bir antrenman deneyimi sunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde fitness merkezlerinde vücut geliştirme sporunu yapan sporcuların antrenman durumlarını ve TENS cihazının bu antrenmanlardaki etkisini incelemektir. Araştırmanın temel hedefi, TENS cihazının bacak kas gruplarına yönelik iki farklı egzersiz üzerindeki etkisini değerlendirmektir. Çalışma için seçilen örneklem, 15 erkek sporcu içeren TENS kullanan grup ile 15 erkek sporcu içeren TENS kullanmayan grup arasında yapılan karşılaştırmayı temsil etmektedir. Elde edilen verilere göre, TENS kullanmayan sporcuların 8 haftalık fitness antrenmanları sonucunda squat hareketinin maksimal değerlerinde $11,49 \pm 2,04$ 'lük bir artış gösterdiği görülmüştür. Aksine, TENS kullanan sporcuların squat hareketinin maksimal değerlerinde $27,15 \pm 7,97$ 'lik bir artış göstermiştir. Benzer şekilde, TENS kullanmayan sporcuların leg extension hareketinin maksimal değerlerinde $7,62 \pm 1,14$ 'lük bir artış tespit edilmiştir, ancak TENS kullanan sporcularda bu artış $22,07 \pm 6,54$ olarak kaydedilmiştir. İki grup arasındaki gelişim farkının istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını değerlendirmek için p değerleri hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, TENS uygulamasının fitness antrenmanlarının etkinliğine olumlu bir katkı sağladığını göstermektedir. Sonuç olarak, bu çalışma fitness sporuyla ilgilenen sporcuların TENS uygulamasını, bilinçli uzmanlar eşliğinde fitness çalışmalarına eklemelerinin gelişimlerine olumlu bir şekilde katkı sağlayabileceğini vurgulamaktadır. Bu sonuçlar, fitness alanında çalışanların TENS'in potansiyelini daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir.

1. GİRİŞ

Bugünün sağlık anlayışı, bireyin, ailenin ve toplumun sağlığını koruyan, sürdüren ve geliştiren sağlık odaklı bakım yaklaşımını benimsemektedir. Bu görüşe göre, insanların iyi oluşlarını korumak, sürdürmek ve desteklemek için sağlıklı davranışlar kazanmaları ve kendi sağlıklarıyla ilgili doğru kararlar almaları gerekmektedir (Ayaz et al., 2005).

Vücut geliştirme, belirli ağırlıklar, ekipmanlar ve bilimsel programlar kullanarak kasları ve vücudun çeşitli sistemlerini güçlendirmeye ve geliştirmeye yönelik bir spor dalıdır. Bu spor, insanları her yaşta sağlıklı, zinde ve formda tutarak estetik bir görünüm kazandırmaktadır (Uğur ve Baysalling, 2002). Günümüzde vücut geliştirme sporu hem rekreasyonel amaçlı olarak hem de profesyonel anlamda yapılır. Bu spor dalında sporcuların performansını etkileyen faktörler arasında genetik yapı, uygun antrenman programı ve beslenme önemli olsa da elektrik akımları

gibi vücuda destek ürünleri de etkili olabilmektedir (Zorba, Gönülateş, 2016). Günümüzde vücut geliştirme sporu hem rekreasyonel amaçlı olarak hem de profesyonel anlamda yapılmaktadır. Sporcular, gelişimlerini sürdürmek için antrenmanlara büyük bir zaman ayırmaktadırlar. Bu spor dalında sporcuların performansını etkileyen faktörler arasında genetik yapı, uygun antrenman programı ve beslenme önemli olsa da elektrik akımları gibi vücuda destek ürünleri de etkili olabilmektedir. Sporcuların performanslarını daha üst seviyelere yükseltmek adına kullanılan birçok çalışma yöntemi mevcuttur. Bunun yanında, asıl hedef yapılan antrenmanların etkisini hızlı bir şekilde alabilmek olduğundan yenilikçi metodlara gereksinim duyulmaktadır. Bu uygulamalardan biri ise güç çalışması olarak uygulanan suni elektriksel kas stimülasyonları (EMS)'dir. Elektromyostimülasyonların genel hedefi, kas hareketinin tekrardan eğitilmesi, kas kütlelerinin korunması, kas gücünün artırılması, maksimal kuvvet ve dayanıklılık gibi temel özelliklerin geliştirilmesidir. Spor alanında EMS'nin ilgi görmeye başlaması 1977 senesinde Yakov Kots tarafından uygulanan çalışma sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, elit sporcularda uygulanan kısa vade ve yüksek frekanslı akımların kayda değer anlamda kuvvet artışının sağlandığı gözlenmiştir. "Sporda EMS'ye olan ilgi Rus bilim adamı Yakov Kots'un liderliğini yaptığı bir ekibin 1977 yılında üst düzeyde antrene sporcularda kısa süreli ve yüksek frekanslı elektriksel kas uyarımı antrenmanı ile önemli kuvvet kazanımları (+%40) elde edildiğini belirten çalışması sonrası artış göstermiştir"(Ward ve Shkuratova, 2002).

Aynı zamanda üst düzey sporcularda, karşılaşma veya eğitim çalışmaları sonrası oluşabilecek yorgunluklardan dolayı rejenerasyon döneminde EMS'in kas içerisinde biriken laktik asit düzeyini ve kassal ağırları minimum seviyeye düşürmesi beklenmektedir. Teorik açıdan EMS'nin en önemli özelliği istemli yönde kasılması güç olan kas liflerinin aktif hale gelmesini sağlamasıdır. Quadriceps femoris (QF) kasının EMS çalışmaları en çok kullanılan kas olduğu gözlenmektedir. Bu kas üzerinde EMS'in çalışma tamamlandıktan sonra kuvveti arttırdığı fakat, anaerobik güç düzeyinde herhangi bir etki sağlamadığı görülmüştür. "Quadriceps femoris en sık çalışılan kastaır. Bu kasta, tek başına EMS'nin izometrik uygulaması, eğitim süresinden sonra azami kuvveti %7'den %62'ye yükseltirken, anaerobik güç üzerinde hiçbir olumlu veya olumsuz bir etki oluşturmadığı izlenmiştir" (Bax vd., 2005; Requena vd., 2005; Herrero vd., 2006).

Elektro uyarım, kasın gelişmesini sağlayan, izometrik kuvvet çalışmalarının bir diğer şeklidir. İzometrik kuvvet antrenmanlarında olduğu gibi, bu çalışma da sabit dirençli alanlarda uygulanır. Ayrıca, bu antrenman çeşidine elektro kas çalışması da denir. Elektro uygulamalarında, kasların kasılması nöral sistem tarafından istemli olarak değil, elektriksel uyarımla ortaya çıkar. Kaslar, aktive edecek elektrotun çalışılan kasa uygulanması veya başka yollarla uyarılarak kasılabilir. Elektriksel uyarım, iskelet kasları üzerinde normalde yapılan egzersiz çalışmaları ile aynı doğrultuda etki göstererek kas içi kan dolaşımını, en üst seviyede güç ve dayanıklılığı arttırmaktadır. Bax vd. (2005) elektro uyarımın etkilerini "Elektrik stimülasyonu kasta egzersiz eğitiminin etkilerine benzer şekilde intramüsküler kan dolaşımını, maksimal gücü ve endüransı geliştirmektedir" şeklinde tanımlamaktadır. Bu uyarım, sağlıklı kişiler ve spor ile uğraşan bireylerde kas çalışmaları için uygulanan bir tedavi yöntemi olarak bilinmektedir. Yapılan birkaç uygulama ardından başta quadriceps femoris kası olmak üzere maksimum seviyede istemli kas kasılmasını çoğalttığı belirtilmiştir. Ayrıca elektromiyografi etkileşim seviyesinde de gelişim gösterdiği görülmüştür.

Elektrik stimülasyonu sağlıklı bireylerde ve sporcularda kas eğitiminde kullanılan bir modalite olarak gösterilmektedir. Elektrik stimülasyonunun birkaç seansından sonra özellikle QF kasında maksimal istemli kas kontraksiyonunun arttığı belirtilmiştir (Maffiuletti vd., 2002), Bax vd., 2005, Gondin vd., 2006). Elektrik stimülasyonu ile kas hipertrofinin yanı sıra elektromiyografi (EMG) aktivitesi ve aktivasyon seviyesinde de artış gözlenmiştir. Bu etkilerinden dolayı elektro uyurum çalışmaları sporcu sağlığı ve rehabilitasyonunda kas kuvvetinin geliştirilmesi ve istemli kas hareketinin değerlendirilmesinde kullanılan bir yöntemdir. Birçok araştırmada sağlıklı kaslarda kuvvet artışı, diz operasyonu ardından kassal fonksiyonun sağlanması ve dizin immobilizasyon boyunca kas hacminde küçülmeyi (atrofiyi) engelleme üzerine çalışmalar yapılmıştır. Allen vd. (1995) elektrik stimülasyonlarının kullanım alanlarını şu şekilde anlatmaktadır: Bu etkileri nedeni ile elektrik stimülasyonu spor tıbbi ve fonksiyonel rehabilitasyon alanında kas kuvvetlendirilmesinde ve istemli kas aktivitesinin değerlendirilmesinde yaygın olarak kullanılan yöntemlerden birisidir. Çok sayıda araştırmada elektrik stimülasyonu sağlıklı iskelet kaslarını kuvvetlendirme, diz cerrahisinden sonra kassal fonksiyonun geliştirilmesi ve immobilizasyon sırasında atrofiyi önleme üzerine etkileri incelenmiştir. Elektriksel uyurum motor nöranları aktif hale getirerek istemsiz kas kasılmasına neden olan bir tedavi yöntemidir. Elektrik stimülasyonu motor nöronları aktive ederek istemsiz kas kontraksiyonu sağlayan noninvaziv tedavi yöntemlerinden birisi olarak kullanılmaktadır (Zizic vd., 1995).

Transkutan Elektriksel Sinir Stimülasyonu (TENS), spor ve fitness alanlarında yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. TENS'in temel amacı kasları uyararak ağrıyı hafifletmek veya kontrol altına almaktır. Sporcularda sıkça görülen kas ağrıları ve yorgunluğu, TENS'in kullanımıyla azaltılabilir. Aynı zamanda TENS, kasların daha etkili bir şekilde çalışmasına yardımcı olarak performansı artırabilir. Vücut geliştiriciler arasında TENS'in performansı artırıcı etkileri konusundaki inanç giderek artmaktadır. Bu yöntemin, kasların daha fazla güç üretmesine ve daha hızlı iyileşmesine katkı sağlayabileceğine inanılmaktadır. TENS'in sporcular arasında popülerliği, literatürdeki araştırmalarla da desteklenmektedir. Bu çalışmalar, TENS'in kas performansı ve ağrı yönetiminde olumlu sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Sonuç olarak, TENS'in spor ve fitness dünyasında önemli bir yere sahip olduğu ve sağlık ile performans üzerinde olumlu etkileri olabileceği yönünde önemli kanıtlar bulunmaktadır (Eraslan, Çimen, 2022; Çevik, Dokuzoğlu, Zorba, 2023). Bu çalışmanın amacı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde fitness merkezlerinde vücut geliştirme sporunu yapan sporcuların antrenman durumlarını ve TENS cihazının bu antrenmanlardaki etkisini incelemektir.

Türkiye özelinde konuya baktığımızda, vücut geliştiricilerinin fiziksel uygunluk düzeylerini araştıran çalışmaların sınırlı olduğunu gözlemlemekteyiz. Literatürdeki bu eksiklik göz önüne alındığında, sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek için birçok farklı yöntem başvurulabilir. Bunlar arasında fiziksel aktiviteye katılımın artırılması, aktif bir yaşam tarzının benimsenmesi ve sağlıklı beslenme önemli yer tutar. Sağlıklı yaşam tarzı davranışları, düzenli ve yeterli egzersiz yapmayı, dengeli beslenmeyi, sigara kullanmamayı, sağlık sorumluluğunu, stres yönetimini ve hijyen önlemlerini içerir (Stanhope ve Lancaster, 1996; Taşdoğan ve Pancar, 2020). Ayrıca, elde edilen faydalı davranışların sürdürülebilir olması da büyük önem taşır.

Fiziksel aktivite, günlük yaşamda kas ve eklemleri kullanarak enerji tüketimi sağlayan, kalp ve solunum hızını artıran, farklı şiddetlerde gerçekleştirilebilen ve yorgunlukla sonuçlanan aktiviteler olarak tanımlanabilir (Savcı et al., 2006; Pancar, 2020). Sürekli ve düzenli olarak gerçekleştirilen fiziksel aktivite, bireylerin fizyolojik ve ruhsal olarak iyi oluşlarını desteklemektedir. Hareketliliğin artmasıyla birlikte insanlar daha kaliteli bir yaşam elde edebilir (Pender et al., 2006). Ayrıca düzenli fiziksel aktivitenin çeşitli kronik hastalıkları önleyebileceği veya geciktirebileceği de bilinmektedir (ACSM, 1998; Pancar, 2020).

Bu bilgiler ışığında, hastalıklardan korunma, sağlığın geliştirilmesi ve sürdürülmesinde en önemli etken olan yaşam tarzlarının geliştirilmesine yönelik uygulamalar, sporun önemini vurgulamaktadır (Zaybak ve Fadiloğlu, 2004). Aynı seviyedeki sporcular arasında, TENS kullanmayanlar ile sadece fitness antrenmanı yapanlar arasındaki farklı sonuçlar ortaya konulmuştur (Pancar, 2020). Mevcut araştırma kapsamında, vücut geliştirme yapan sporcular arasında TENS kullananlar ile TENS kullanmayanların gelişimleri incelenmiştir.

YÖNTEM

Araştırma Grubu

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) Mağusa bölgesinde yaşayan ve fitness alanında en az 2 yıllık bir deneyime sahip olan 30 sporcu çalışmaya katılmıştır. Araştırmaya katılan 15'er kişilik iki gruptan biri Fitness + TENS grubu, diğer grup ise sadece fitness antrenmanları yapan grubudur. Fitness + TENS grubunun yaş ortalaması 21 ± 2.07 iken, sadece fitness antrenmanları yapan grubun yaş ortalaması 21.33 ± 2.09 'dur. Vücut ağırlığı açısından, sadece fitness antrenmanı yapan grup için $77.70 \pm 7,89$ kg ve boy uzunluğu $1.77 \pm 0,04$ m olarak ölçülmüştür. Fitness + TENS grubunun vücut ağırlığı ise $79.56 \pm 11,95$ kg ve boy uzunluğu $1.77 \pm 0,07$ m şeklindedir. Çalışma, Mağusa bölgesinde faaliyet gösteren bir spor salonunda gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar haftada ortalama olarak 3 kez fitness antrenmanı yapmakta ve tüm katılımcılar baskın olarak sağ ellerini kullanmaktadır.

Verilerin Analizi

Katılımcıların demografik özellikleri ve antrenman programlarıyla ilgili bilgiler, araştırmacı tarafından hazırlanan bir veri toplama formu aracılığıyla toplandı. Katılımcıların boy ve vücut ağırlığı ölçümleri mekanik boy ve kilo ölçer Tanita marka aracıyla gerçekleştirildi. Yağ yüzdeleri ise yine Tanita marka başka bir cihaz kullanılarak ölçüldü. Squat max ölçümleri Smith machine squat kullanılarak gerçekleştirildi, leg extension max ölçümleri ise leg extension machine ile yapıldı.

TENS Uygulaması

TENS çalışması, araştırmacı ve fizyoterapist eşliğinde, katılımcıların bacak kısmına uygulandı. TENS cihazı dikkatlice belirlenen noktalara yerleştirildi ve Quadriceps Femoris kası üzerinde yapıştırıldı. Uygulama sırasında katılımcılar sabit bir pozisyonda tutuldu. TENS cihazı, araştırmacı ve fizyoterapist tarafından 30 dakika boyunca 75 Hz frekansında uygulandı. Ardından katılımcıların squat ve leg extension maksimum kuvvetleri ölçüldü. TENS çalışmasında

katılımcılar, bacak kaslarına doğrudan yapıştırılmış bir platformda mümkün olduğunca rahat bir şekilde oturarak, 30 dakika boyunca uygulamayı beklediler. TENS çalışması haftada 3 gün olmak üzere, 1 gün arayla gerçekleştirildi. Çalışmanın sonunda squat ve leg extension hareketlerinin maksimum değerleri ölçüldü ve istatistiksel analiz için en iyi sonuçlar kaydedildi.

Bulgular

Tablo 1. Fitness antrenmanı + Tens uygulaması yapan bireylere ait açıklayıcı istatistikler:

Değişken	N	Ortalama	Std.sapma	Minimum	Maksimum
Yaş (yıl)	15	21	2.070197	18	25
Boy uz. (m)	15	1.77	0.076718	1.63	1.89
Vücut ağı. (Kg)	15	79.56	11.95186	61	100
Yağ oranı (%)	15	15.47333	3.419997	9.1	20

Fitness antrenmanı + Tens uygulaması yapan bireylere ait açıklayıcı istatistikler Tablo 1’de yer almaktadır. Tablo 1’de Fitness antrenmanı + Tens uygulaması yapan bireylerin yaş ortalamasının 21 ± 2.07 olduğu görülmektedir. Tens kullanan bireyler en az 18, en fazla 25 yaşındadır. Fitness antrenmanı + Tens uygulaması yapan bireylerin boy ortalamasının 1.77 ± 0.07 olduğu görülmektedir. Fitness antrenmanı + Tens uygulaması yapan bireyler en az 1.63, en fazla 1.89 m. boyundadır. Fitness antrenmanı + Tens uygulaması yapan bireylerin kilo ortalamasının 79.56 ± 11.95 olduğu görülmektedir. Fitness antrenmanı + Tens uygulaması yapan bireyler en az 61, en fazla 100 kilodadır. Fitness antrenmanı + Tens uygulaması yapan bireylerin yağ oranlarının 15.47 ± 3.41 olduğu görülmektedir. Fitness antrenmanı + Tens uygulaması yapan bireyler en az % 9.1, en fazla % 20 yağ oranındadır.

Tablo 2. Sadece fitness antrenmanı yapan bireylere ait açıklayıcı istatistikler:

Değişken	n	Ortalama	Std.sapma	Minimum	Maksimum
Yaş (yıl)	15	21.33333	2.093072	18	25
Boy (m)	15	1.772667	0.041312	1.72	1.88
Vücut ağı. (Kg)	15	77.70667	7.892444	68	100
Yağ oranı (%)	15	14.12667	2.089247	10.1	17.8

Sadece Fitness antrenmanı yapan bireylere ait açıklayıcı istatistikler Tablo 2’de yer almaktadır. Tablo 2’de sadece Fitness antrenmanı yapan bireylerin yaş ortalamasının 21.33 ± 2.09 olduğu görülmektedir. Sadece Fitness antrenmanı yapan bireyler en az 18, en fazla 25 yaşındadır. Sadece Fitness antrenmanı yapan bireylerin boy ortalamasının 1.77 ± 0.04 olduğu görülmektedir. Sadece Fitness antrenmanı yapan bireyler en az 1.72, en fazla 1.88 m. boyundadır. Sadece Fitness antrenmanı yapan bireylerin kilo ortalamasının 77.70 ± 7.89 olduğu görülmektedir. Sadece Fitness antrenmanı yapan bireyler en az 68, en fazla 100 kilodadır. Sadece Fitness antrenmanı yapan bireylerin yağ oranlarının 14.12 ± 2.08 olduğu görülmektedir. Sadece Fitness antrenmanı yapan bireyler en az % 10.1, en fazla % 17.8 yağ oranındadır.

Tablo 3. Sadece fitness antrenmanı yapan bireylere ait Squat hareketine ait açıklayıcı istatistikleri

Değişken	N	Ortalama	Std.Sapma	Minimum	Maksimum
Smax	15	119.548	13.893	100	140
Smax1	15	126.833	14.984	107.5	150
Smax2	15	133.166	15.043	115	157.5

Tablo 3’de sadece Fitness antrenmanı yapan gruba ait Squat hareketindeki açıklayıcı istatistikler yer almaktadır. Tablo 1’de görüldüğü üzere ortalamanın 4 ve 8 hafta sonrasında artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4. Sadece fitness antrenmanı yapan deneklerin Squat hareketine ait 8 hafta sonundaki ortalama yüzdeler ve standart sapmaları:

Değişken	n	Ortalama	Std.Sapma	Minimum	Maksimum
Smaxyüzde	15	11.496	2.041	6.25	15

Tablo 4’de sadece Fitness antrenmanı yapan grubun squat hareketine ait 8 hafta sonundaki, başlangıç durumuna göre yüzdelerdeki ağırlık kaldırma artışı yer almaktadır. Tablo 4’de görüldüğü gibi ortalama %11.49’luk bir artış bulunmaktadır.

Tablo 5. Sadece fitness antrenmanı yapan gruba ait Leg Extension hareketine ait açıklayıcı istatistikleri:

Değişken	n	Ortalama	Std.Sapma	Minimum	Maksimum
Lmax	15	150.666	9.703	90	122.5
lmax1	15	110	9.865	95	127.5
lmax2	15	13.666	9.859	97.5	130

Tablo 5’de Sadece Fitness antrenmanı yapan grubun leg extension hareketine ait açıklayıcı istatistikler yer almaktadır. Tablo 5’de görüldüğü üzere ortalamanın 4 ve 8 hafta sonrasında artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 6. Sadece fitness antrenmanı yapan deneklerin Leg Extension hareketine ait 8 hafta sonundaki, ortalama yüzdeler ve standart sapmaları:

Değişken	n	Ortalama	Std.Sapma	Minimum	Maksimum
Lmaxyüzde	15	7.624	1.412	4.347	10

Tablo 6’da Sadece Fitness antrenmanı yapan deneklerin Leg Extension hareketine ait 8 hafta sonundaki, başlangıç durumuna göre yüzdeler ve standart sapmaları yer almaktadır. Tablo 6’da görüldüğü gibi ortalama %7.624’lük bir artış bulunmaktadır.

Tablo 7. Squat + Tens uygulaması yapan deneklere ait açıklayıcı istatistikler

Değişken	n	Ortalama	Std.Sapma	Minimum	Maksimum
Smxtens	15	123.333	25.047	90	175
Smax1tens	15	139.333	24.412	105	190
Smax2tens	15	155.333	24.162	120	200

Tablo 7’de Squat + Tens uygulaması yapan bireylere ait açıklayıcı istatistikler yer almaktadır. Tablo 7’de görüldüğü üzere ortalamanın 4 ve 8 hafta sonrasında artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 8. Squat + Tens uygulaması yapan deneklere ait 8 hafta sonundaki, ortalama yüzdeler ve standart sapmaları:

Değişken	n	Ortalama	Std.Sapma	Minimum	Maksimum
smaxyüzde	15	27.155	7.972	14.285	38.888

Tablo 8’de Squat + Tens uygulaması yapan deneklerin 8 hafta sonundaki, başlangıç durumuna göre yüzdeler ve standart sapmaları yer almaktadır. Tablo 8’de görüldüğü gibi ortalama %27.155’lük bir artış bulunmaktadır.

Tablo 9. Leg Extension + Tens uygulaması yapan deneklere ait açıklayıcı istatistikler:

Değişken	n	Ortalama	Std.Sapma	Minimum	Maksimum
----------	---	----------	-----------	---------	----------

Lmaxtens	15	104.666	8.601	90	115
lmax1tens	15	116.666	7.772	102.5	125
lmax2tens	15	127.333	6.371	117.5	137.5

Tablo 9’de Leg Extension + Tens uygulaması yapan deneklere ait açıklayıcı istatistikler yer almaktadır. Tablo 9’da görüldüğü üzere ortalamanın 4 ve 8 hafta sonrasında artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 10. Leg Extension + Tens uygulaması yapan deneklere ait 8 hafta sonundaki, ortalama yüzdelik artış ve standart sapmaları:

Değişken	n	Ortalama	Std.Sapma	Minimum	Maksimum
Lmaxyüzde	15	22.0741	6.543	13.043	36.111

Tablo 10’de Leg Extension + Tens uygulaması yapan deneklere ait 8 hafta sonundaki, başlangıç durumuna göre yüzdelik ağırlık kaldırma artışı yer almaktadır. Tablo 10’da görüldüğü gibi ortalama %22.074’lük bir artış bulunmaktadır.

Tablo 11. Tens + fitness antrenmanı yapan denekler ile sadece fitness antrenmanı yapan deneklerin ilk maksimal kuvvet değerleri ile 8 hafta sonundaki maksimal kuvvet değerleri arasındaki ortalamalarının T Test sonuçları

Karşılaştırma	T	H0: farkın ortalaması<0 (p değeri)	H0: farkın ortalaması 0’dan farklıdır (p değeri)	H0: farkın ortalaması>0 (p değeri)
Smax ile Smax 8 hafta sonrası	-19.09	0.00	0.00	1.00
L max ile Lmax 8 hafta sonrası	-17.11	0.00	0.00	1.00
Smax ile Smax 4 hafta sonrası	-16.00	0.00	0.00	1.00
4 hafta sonra Smax ile 8 hafta sonra Smax	-14.37	0.00	0.00	1.00

4 hafta sonra Lmax ile 8 hafta sonra Lmax	-11.49	0.00	0.00	1.00
Lmax tens 8 hafta sonra ile lmax 8 hafta sonra	4.40	0.99	0.0006	0.0003
Smax tens 8 hafta sonra ile smax 8 hafta sonra	3.62	0.99	0.0028	0.0014

Fitness antrenmanı + Tens uygulaması yapan grubun lmax 8 hafta sonrası ile sadece fitness antrenmanı yapan grubun lmax 8 hafta sonrası durumu karşılaştırıldığında ikisi arasında ciddi bir fark bulunmuştur. Bu farklılık, oldukça yüksektir. Tens ile çalışan deneğin ve tens kullanmadan çalışan deneğin arasında ciddi farklar olduğu görülmektedir ($P < 0.99$).

Sonuç ve Tartışma

Çalışmada, fitness sporuyla en az 2 yıldır ilgilenen denekler arasında TENS + fitness antrenmanı yapanlar ile sadece fitness antrenmanı yapanlar arasında farklılıklar gözlemlendi. Araştırmada TENS + fitness antrenmanı yapanlar ile sadece fitness antrenmanı yapanlar arasındaki ilişkiyi elde edilen sonuçlar şu şekildedir:

- Lmax tens 8 hafta sonrası ile Lmax 8 hafta sonrası arasında TENS uygulaması + fitness antrenmanı yapan deneklerde ve sadece fitness antrenmanı yapan deneklerde farklılık görüldü. TENS uygulamasının kas kuvvetini artırdığı görülmüştür.
- Smax tens 8 hafta sonrası ile Smax 8 hafta sonrası arasında TENS uygulaması + fitness antrenmanı yapan deneklerde ve sadece fitness antrenmanı yapan deneklerde farklılık görüldü. TENS uygulamasının kas kuvvetini artırdığı görülmüştür.

Diğer TENS antrenmanlarıyla ilgili yapılan çalışmalardan bazı sonuçlar da şunlardır: Sağlıklı spor bilimleri öğrencilerinde quadriceps kasını kas kuvveti ve dayanıklılığını geliştirmek için 5 hafta boyunca haftada 3 kez TENS antrenmanı uyguladı. Dikey sıçrama ölçümleri sonrasında önemli bir artış gözlemlendi (Paillard vd., 2008). Sağlıklı üniversite öğrencilerinde quadriceps kasına 6 hafta boyunca haftada 3 kez uygulanan TENS antrenmanının dikey sıçrama performansını artırdığını buldular (Gulick, 2011).

Vücut geliştirme sporunun teknik ve fiziksel yetenek gerektiren bir spor olduğunu ve TENS gibi aletlerin vücut bölümlerini bölgesel olarak çalıştırmada ve hızlı bir şekilde kuvvetlendirmede etkili olduğunu çalışmamızda gözlemlemekteyiz.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, TENS uygulamasının yapıldığı alanda hızlı ve etkili gelişim sağlandığı ve düzenli bir program çerçevesinde tüm vücut bölgelerinde sağlıklı bir

şekilde uygulanan programlarla etkili sonuçlar elde edilebileceği görülmektedir. TENS uygulaması, 18 yaş ve üzerindeki fitness sporcularının belirli bir alt yapıyı sağladıktan sonra bilinçli kişiler tarafından yardım olarak uygulayabilecekleri bir yöntemdir. Ayrıca, herhangi bir sakatlık geçiren ve rehabilitasyon sürecinde fizik tedavi desteği alan sporculara da TENS uygulaması önerilebilir.

Profesyonel vücut geliştirme sporu ile ilgilenen kişiler, sezon içerisinde geçirdikleri kas sakatlıklarının tedavi sürecini hızlandırmak için TENS cihazı uygulamasını kullanabilirler. Ayrıca, vücut geliştirme sporuyla uğraşan müsabık sporcularda kas çapının geliştirilmesi (hipertrofi) amacıyla da TENS cihazı kullanılabilir.

Sonuç olarak, TENS uygulamasının fitness sporuyla ilgilenen sporcuların performansını artırma ve gelişimlerine katkıda bulunma potansiyeline sahip olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır. Ancak, daha fazla araştırma ve bilimsel çalışma yapılması gerekmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda, antrenörlerin ve sporcuların TENS cihazını sadece bacak bölgesinde değil, tüm vücut bölgelerinde kullanarak faydalı sonuçlar elde edilmesi düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkoç, O (2013). *Vücut Geliştirme Sporunu Yapanlar ve Spor Salonuna Giden Aktif Bireylerin, Bazal Metabolizma Hızı ve Bazı Antropometrik Ölçümlerinin Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Allen GM., Gandevia SC., McKenzie DK. (1995) *Reliability of Measurements of Muscle Strength and Voluntary Activation Using Twitch Interpolation*. Muscle Nerve, 18: 593-600.
- Alpar F. (2011). *Vücut Geliştirme Sporcularında Beslenme, Fiziksel Aktivite ve Besin Takviyesi Kullanım Durumlarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- American College Of Sports Medicine (ACSM) (2011). *There Commended Quantity And Quality Of Exercise For Developing And Maintaining Cardiorespiratory, Musculoskeletal And Eur Motor Fitness In Apparently Healthy Adults: Guidance For Prescribing Exercise*. Medicine and Science in Sports and Exercise:13341359.
- Ayaz, S., Tezcan, S., Akıncı, F. (2005). *Hemşirelik Yüksekokulu Öğrencilerinin Sağlığı Geliştirme Davranışları*. Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi. 9(2): 26-34.
- Bax, L, Staes, F, and Verhagen, A. (2005). *Does Neuromuscular Electrical Stimulation Strengthen The Quadriceps Femoris? A Systematic Review of Randomised Controlled Trials*. Sports Med 35: 191-212
- Bozkurt İ., Nizamoğlu M., (2005). *Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokullarında Okuyan Aktif Spor Yapan Öğrencilerin Beslenme Alışkanlıklarının Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi*, Selçuk Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 209-215.

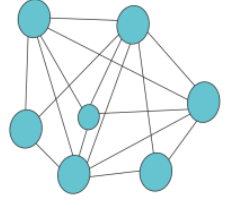

- Çevik, A., Dokuzoğlu, G., & Zorba, E. (2023). Fitness Egzersizi Yapan Bireylerin Beslenmeye Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(3), 1375-1383.
- Eraslan, A., & Çimen, Z. (2022). Sağlık ve fitness tesislerinde risk yönetimi ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 132-148.
- Gondin, J., Guette, M., Jubeau, M., Ballay, Y., Martin, A. (2006). *Central and Peripheral Contributions to Fatigue after Electrostimulation Training*. American College of Sports Medicine, 195; s.1147-1156.
- Gulick DT, Castel JC, Palermo FX, Draper DO., (2011). *Effect Of Patterned Electrical Neuromuscular Stimulation On Vertical Jump İn Collegiate Athletes*. Sports Health, 3(2), 152-157.
- Harbili, S., Özergin, U., Harbili, E., Akkuş, H. (2005). *Kuvvet antrenmanının vücut kompozisyonu ve bazı hormonlar üzerine etkisi*. Hacettepe Spor Bilimleri Dergisi, 16(2), 64-76.
- Herrero, JA, Izquierdo, M, Maffiuletti, NA, and Garcı'a, J. (2006). *Electromyostimulation and Plyometric Training Effects On Jumping and Sprint Time*. Int J Sports Med 27: 533–539.
- Lambert, C. P., Frank L. L., Evans, W. J. (2004). *Macronutrient Considerations For The Sport Of Bodybuilding*. Sports Med, 34 (5), 317-327.
- Maffiuletti, N. A., Pensini, M., Martin, A. (2002). *Activation of Human Plantar Flexor Muscles Increases After Electromyostimulation Training*. J. Appl. Physiol. 92: s1383-1392.
- Mosley, F.E. (2009). *Bigorexia: Bodybuilding and Muscle Dysmorphia*. Eur.Eat. Disorders Rev., 17, 191–198.
- Paillard T, Noe F, Bernard N, Dupui P, Hazard C., (2008). *Effects of Two Types of Neuromuscular Electrical Stimulation Training on Vertical Jump Performance*. The Journal of Strength and Conditioning Research, 22(4), 1273-1278.
- Pancar Z. (2020). *Effect of Inspiratory Muscle Training on Iron Metabolism in Cigarette Addicts*. *International Journal of Applied Exercise Physiology*. 2020, 9(9); 217- 221.
- Pender, N.J., Murdaugh, C., Parsons, M.A. (2006). *Health Promotion in Nursing Practice*. 5th ed. Upper Saddle River, NJ. Prentice-Hall Health, Inc.
- Requena, B, Padiyal, P, And Gonza' Lez-Badillo, JJ. (2005). *Percutaneous Electrical Stimulation İn Strength Training: An update*. J Strength Cond Res 19: 438–448
- Savcı, S., Öztürk, M., Arıkan, H., İnal İ. D., Tokgözoğlu, L. (2006). *Üniversite Öğrencilerinin Fiziksel Aktivite Düzeyi*. Türk Kardiyoloji Arşivi. 34(3), 166-172.
- Stanhope, M., Lancaster, J. (1996). *Community Health Nursing. Promoting Health Of Aggregates Families And Inviduals*. Mosby Year Book.
- Stokvis, R. (2006). *The Emacipation of Bodybuilding*. Sport in Society, 9(3), 463–479.
- Taşdoğan A.M., Pancar Z. (2020). *Some Biochemical Responses in Cigarette Addicts who Receive Royal Jelly Supplement*. EJMI, 4(2):204–208,

- Uğur, E., Baysaling, Ö. (2002). *Herkes İçin Spor*. İstanbul: İlpress Basım ve Yayın. 2. Baskı.
- Ward AR, Shkuratova N. (2002). *Russian Electrical Stimulation: The Early Experiments*. *Physical Therapy*, 82(10), 1019-1030.
- Yıldırım, Ş. (2009). *Erkek Yıldız Basketbol Takımı Sporcularının Beslenme Durumları, Antropometrik Ölçümleri ve Performanslarının Değerlendirilmesi*. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Adana.
- Yılmaz, G. (2002). *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğrencilerinin Beslenme ve Kahvaltı Alışkanlıklarının Değerlendirilmesi*. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Beden Eğitimi Anabilim Dalı. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Niğde.
- Zaybak, A., Fadıloğlu, Ç. (2004). *Üniversite Öğrencilerinin Sağlığı Geliştirme Davranışı ve Bu Davranışı Etkileyen Etmenlerin Belirlenmesi*. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*. 2(1): 77-95.
- Zizic, T. M., Hoffman, K. C., Holt, P. A., Hungerford, D. S., O'Dell, J.R. (1995). *The Treatment of Osteoarthritis of The Knee with Pulsed Electrical Stimulation*. *Journal of Rheumatology*, 22(9), 1757-1761.
- Zorba, E., & Gönülateş, S. (2016). Herkes için spor, sağlıklı yaşam ve wellness.

Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeğinin Geliştirilmesi, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması

School Principals' Strategic Leadership Scale: Development, Validity and Reliability Analysis

Ali KORKUT

Necdet KONAN

Manuscript information:

Received: September 22, 2023

Accepted: October 25, 2023

Authors

Dr. Ali KORKUT
Diyarbakır Doğa Koleji,
TÜRKİYE
E-mail: alikorkut@yahoo.co.uk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2857-6661>

Prof. Dr. Necdet KONAN
İnönü Üniversitesi Eğitim
Fakültesi, Malatya, Türkiye
E-mail:
necdet.konan@inonu.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6444-9745>

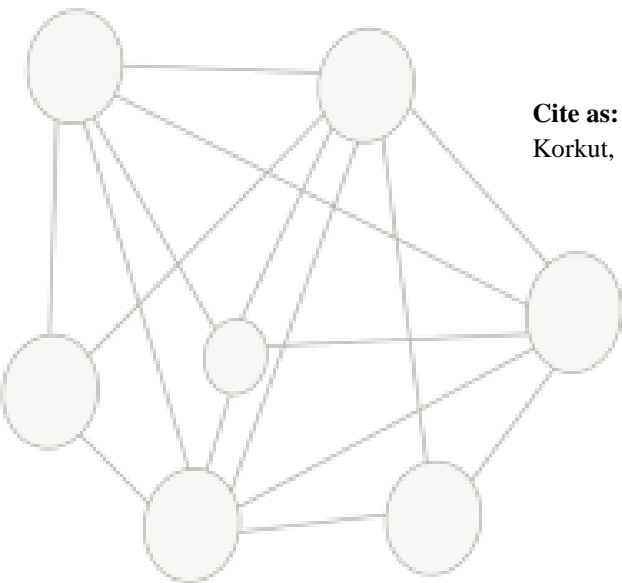
Abstract

Educational organizations are inevitably influenced by the developments and technological advances occurring in social life. It is important for school principals to develop strategies for these change and developments. The purpose of this research is to develop “School Principals' Strategic Leadership Scale” and analyze its validity and reliability. For this purpose, related literature was reviewed and an item pool was constituted utilizing the theoretical knowledge and similar scales found. The draft measurement instrument was submitted to experts for its content validity and a 28-item test form was arranged considering the feedback received from the experts. This research has two study groups. The first study group includes 478 teachers working in schools in different regions of Turkey and the second group is comprised of 264 teachers working in schools only in the central districts of Diyarbakır. The construct validity of the scale was tested using Exploratory Factor Analysis (EFA) and Confirmatory Factor Analysis (CFA). EFA was performed using the data obtained from the first working group while CFA was performed on the data obtained from the second group. As results of the analyses, it was obtained evidences about the validity and reliability of School Principals' Strategic Leadership Scale, a 20-item and two-factorial structure form.

Keywords: Strategic leadership, strategic leadership scale, school principals

Cite as:

Korkut, A. & Konan, N. (2023). Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeğinin Geliştirilmesi, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması / *School Principals' Strategic Leadership Scale: Development, Validity and Reliability Analysis*. *European Journal of Educational & Social Sciences* 8(2), 102 – 116.

Öz

Eğitim örgütleri, toplumsal yaşamda ve teknolojik ilerlemelerde ortaya çıkan gelişmelerden kaçınılmaz biçimde etkilenmektedir. Okul müdürlerinin değişimlere ve gelişmelere yönelik stratejiler geliştirebilmeleri önemlidir. Bu araştırmanın amacı Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeğinin geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirlik analizlerinin yapılmasıdır. Bu amaçla ilgili alanyazın taranmış, kuramsal bilgilerden ve bulunan ölçeklerden yararlanılarak madde havuzu oluşturulmuştur. Taslak ölçme aracı içerik geçerliği için uzman görüşlerine sunulmuş; uzmanlardan alınan geribildirimlere göre gerekli düzenlemeler yapılarak 28 maddelik denemelik ölçme formu düzenlenmiştir. Araştırmanın iki çalışma grubu bulunmaktadır. İlk çalışma grubunda Türkiye'nin farklı bölgelerinde görevli 478 öğretmen, ikinci çalışma grubunda ise yalnızca Diyarbakır merkez ilçelerinde görevli 264 öğretmen bulunmaktadır. Ölçeğin yapı geçerliği Açıklayıcı Faktör Analizi ve Doğrulayıcı Faktör Analizi ile belirlenmiştir. AFA ilk çalışma grubundan elde edilen veriler, DFA ise ikinci çalışma grubundan elde edilen veriler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeğinin 20 madde ve iki faktörlü yapıdan oluşan formunun geçerliğine ve güvenirligine ilişkin kanıtlar elde edilmiştir.

Anahtar kelimeler: stratejik liderlik, stratejik liderlik ölçeği, okul müdürü

1. GİRİŞ

Günümüz dünyasında ortaya çıkan gelişmelere paralel olarak, küreselleşme sürecinde, bilginin dolaşımını, paylaşımını ve erişimini belirleyen kanallar da farklılaşmakta ve çeşitlenmektedir. Böyle bir bağlamda, örgütlerin misyonlarını gerçekleştirmeleri ve canlılıklarını sürdürebilmelerinde örgüt liderlerinin sahip oldukları bilgi, beceri ve kapasite değerlendirebilme yetileri, sahip olunan finansal ve fiziksel kaynaklar kadar önemli ve işlevseldir. İş görenleri ve fiziksel kaynakları değerlendirenler, etkin ve etkili bir biçimde kullanılmasını sağlayanlar liderlerdir. Buna bağlı olarak, liderin çevresindeki gelişmeleri analiz edebilme, kendi örgütsel amaçları kapsamında ilişkilendirebilme ve örgütün yöneleceği yöne ve atılacak adımlara karar verebilme beceri ve yetenekleri, kendisinin ve örgütün başarılı olmasında çok önemli etmenler olarak düşünülebilir. Strateji geliştirebilme ve bu stratejiyi yönetebilme günümüzde liderler için oldukça kritik bir özellik olarak belirtilebilir.

Strateji kavramının özünde "*sevk etmek, yöneltme, gönderme, götürme ve gütmeye ve emretme*" yetkisini de yakalayabiliriz. Strateji, örgütün çevresi ile ilişkileri düzenleyen ve rakiplerine *üstünlük* sağlayabilmek amacıyla kaynaklarını o yönde harekete geçiren bir anlam taşımaktadır (Çetin, 2009). Buradan hareketle strateji, "örgüt ve çevre olanaklarını göz önüne alarak, örgüt-çevre ilişkilerini analiz edip örgütün yönünün, amaçlarının ve atılacak adımların belirlenmesi, gerçekleştirilecek faaliyetlerin tespiti ve örgütün yeniden düzenlenerek kaynaklarının dağıtılması / değerlendirilmesi süreci ve etkinliklerinin bütünü" şeklinde de anlaşılabilir.

Yönetim bilimi açısından strateji kavramı, “bir örgütün amacına ulaşmak için izleyeceği yollar” anlamını taşımaktadır (Sütçü, 2008). Yönetimsel bağlamda, ilk olarak bu yolların belirlenmesi karşılığı olarak ‘stratejik planlama’, daha sonraları ‘stratejik yönetim’ kavramları kullanılmaya başlanmıştır. 1980’li yıllardan bu yana özellikle işletme alanyazınına girmiş bulunan stratejik yönetim kavramı (Eren, 1998) etkili stratejiler oluşturmaya, uygulamaya ve sonuçlarını değerlendirilmeye yönelik, gelecek yönelimli kararları ve etkinlikleri kapsayan süreçler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Dinçer, 1998; Fred, 1997; Genç ve Demirdöğen, 2000; Akt: Altınkurt, 2010). Stratejik yönetim, uzun vadede örgütün canlılığını devam ettirebilmesini ve rekabet gücünü kullanarak ‘üstün’ veya ‘daha güçlü’ bir konuma gelebilmesini amaçlayan bir yönetim anlayışı olarak da yorumlanabilir. Bu bağlamda, stratejik yönetim çevresel gelişmelerin doğru okunması, olası etkilerin dikkatli biçimde yorumlanması ve sahip olunan insan ve madde kaynaklarının optimal biçimde kullanılmasının ‘şemsiye kavramı’ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Strateji belirlemenin ve belirlenen stratejiye göre örgütü yönlendirmenin parçaları olarak stratejik analiz, stratejik planlama, stratejik seçim ve stratejinin uygulanması stratejik yönetimin temel aşamalarını oluşturmaktadır. Stratejik analiz, örgütün içinde bulunduğu finansal, siyasal, teknolojik, etik ve sosyal çevrenin farklı açılardan değerlendirilmesini, stratejik planlama bir örgütte görev alan her kademedeki kişinin katılımını ve örgüt yöneticisinin tam desteğini içeren sonuç almaya yönelik çabaların bütünü (Süleymanoğlu, 2008), stratejik seçim seçeneklerin oluşturulması, değerlendirilmesi ve stratejik kararın verilmesini ve stratejinin uygulanması ise kaynakların stratejinin gereklerine uygun biçimde planlanması ve yapının değişimini karşılamaktadır. Tüm bu süreçlere yayılan etkinlikleri oluşturan ve izleyen liderler stratejik lider olarak adlandırılmaktadır (Johnson, Scholes ve Whittington, 2005). Carter ve Greer (2013), Boal ve Hooijberg’in (2000) liderlik ayırımından hareketle, stratejik liderliği ‘örgütlere liderlik’ anlayışı ile ilgili paralel bir kavram olarak tanımlamaktadır. Örgütlerin varlığını ve etkililiğini sürdürmeleri liderlerin çevresel gelişme ve değişimleri izleme, örgütün iç ve dış dinamiklerini dikkate alarak örgütsel amaçlara uygun düşecek stratejiler üretebilme davranışlarının niteliği ve düzeyi ile ilişkilidir. Bir diğer anlatımla, strateji ile liderlik kavramlarını birleştiren bir bakış açısı olarak değerlendirilebilecek stratejik liderlik üzerinde durulmalıdır.

Alanyazında stratejik liderliğin farklı yanlarını öne çıkaran tanımlara rastlanmaktadır (Carter ve Greer, 2013; Duursema, 2013). Rowe (2001), stratejik liderliği “*örgütün daha uzun süre canlılığını korumasını sağlayacak kararlara diğerlerinin [diğer üyelerin] de katkı sunmalarını sağlama becerisi*” olarak tanımlamaktadır. Ona göre, bu beceri günümüz liderleri için bir gerekliliktir. Liderler kendilerini öncelikle bir ‘stratejik lider’ olarak görmek ve aynı zamanda örgüt içerisindeki vizyoner liderleri de kucaklamak ve görüşlerini dikkate almak durumundadırlar. Thomson ve Stricland’e (2001) göre stratejik liderlik, pek çok liderlik rollerine birden sahip olma, doğru zaman ve koşullarda bu rollerinden uygun olanları yerine getirmeyi ifade etmektedir. Araştırmacılara göre, stratejik liderlik ayrı bir liderlik yaklaşımı değildir; her liderlik yaklaşımında olması gereken davranışları içermektedir. Dolayısıyla stratejik liderlik, bünyesinde diğer liderlik biçimlerini de içeren bir kavramdır. Pisapia, Reyes-Guerra ve Coukos-Semmel (2005) de stratejik liderliği yönetimsel liderlik, dönüşümsel liderlik, politik liderlik, etik liderlik davranışlarının toplamı olarak tanımlamaktadır.

İlişkili bulunan sistemlerde meydana gelen değişimler, doğal olarak ilişki geliştirmiş oldukları diğer örgütlere de etki etmekte ve değişime zorlamaktadır. Bu değişim rüzgârı, diğer tüm örgütleri olduğu gibi açık bir sistem olarak eğitim örgütlerini de değişime ve uyum sağlamaya yöneltmektedir (Gümüseli, 2001). Stratejik bir lider olarak eğitim yöneticilerin; izleyenlerini değişimin gerekliliğine inandırması, paylaşılan bir örgüt kültürü yaratması, çalışanların eğitim ve gelişmelerine olanak ve destek sağlaması, örgüt içi iletişimi güçlendirmesi gerekmektedir (Altınkurt, 2007).

Alanyazında stratejik liderlik ile ilgili veri toplamada kullanılan farklı araçların yer aldığı görülmektedir (Altınkurt, 2007; Aydın, 2012; Emiroğlu, 2015; Lear, 2012; Onaç, 2013; Önder, 2014; Pisapia, 2009; Sert, 2015; Şişik, 2015; Turan, 2014; Ülker, 2009; Williams ve Johnson, 2013). Araştırmalarda kullanılan veri toplama araçlarının daha çok yurtdışında işletme örgütleri için geliştirilmiş veya Türk eğitim örgütlerine uyarlanmış araçlar olması dikkati çekmektedir.

İşletme örgütleri düşünülerek geliştirilmiş veya Türk eğitim örgütlerine uyarlanmış ölçme araçlarının kullanıldığı araştırmalar (Emiroğlu, 2015; Duursema, 2013, Lear, 2013, Pisapia, 2009; Aydın, 2012; Önder, 2014; Şişik, 2015; Turan, 2014) olarak görülmektedir. Alanyazında sıklıkla yararlanılan ve Pisapia (2009) tarafından geliştirilen, Türkiye’de daha önce Ülker (2009) tarafından öğretmenler üzerinde kullanılan fakat orijinal ölçek üzerinde yapılan düzenlemeler neticesinde farklılaşan ve Türkiye’de okul müdürlerine yönelik olarak uyarlanması Aydın (2012) tarafından yapılan ve Önder (2014), Turan (2014), Öntürkler (2014), Şişik (2015) ve Çoban (2016) tarafından da kullanılan Stratejik Liderlik Ölçeğinin (SLÖ) güncel versiyonunda [*Strategic Leadership Questionnaire, SLQv4*] stratejik liderin dönüşümsel, etik, politik ve yönetsel eylemlerine yönelik 5’li Likert tipi derecelendirilmiş toplam 35 madde yer almaktadır. Aydın (2012) faktör analizi çalışmasında SLÖ’de toplam varyansın %57’sini açıklayan 4 faktörlü bir yapı elde etmiştir. Aydın (2012) uyarlama çalışmasında pilot uygulamada ölçek toplamı için Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısını ($\alpha = .92$) şeklinde hesaplamıştır. Faktör yükleri .80 ile .43 arasında değişmektedir. Emiroğlu (2015) ve Lear (2012) yöneticilerin stratejik lider olmalarının önemine, stratejik lider yapan özelliklere ve stratejik liderin yapması gereken görevlere ilişkin maddelere yer vermişlerdir. Duursema (2013) tarafından geliştirilen ve dört boyut üzerinde [*Örgütsel yaratıcılık, İş geliştirme, Örgütsel etkililik ve Müşteri odaklılık*] temellendirilmiş 20 maddenin yer aldığı Stratejik liderlik Ölçeği ise hem örgütün iç yapısını (*İç Çevre*) ve hem de örgütlerin ilişki içerisinde oldukları çevreyi (*Dış Çevre*) dikkate alması yanında yenilik peşinde olma ve mevcut kaynakların kullanılmasını da bütüncül bir bakışla stratejik liderliğin esasları olarak nitelendirmesi ile iş örgütleri için piyasa odaklı bir ölçme aracı olarak nitelendirilebilir.

Eğitim örgütleri için geliştirilen ölçme araçları (Altınkurt, 2007; Williams ve Johnson, 2013, Onaç, 2013; Sert, 2015) incelendiğinde farklı amaçlara yönelik olarak kullanıldıkları görülmektedir. Altınkurt (2007) öğretmenlerin, okul müdürlerinin stratejik liderlik uygulamalarına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla geliştirdiği ankette okul, öğretmenler, okul müdürü ve okul müdürünün stratejik uygulamalarına yönelik toplam 58 maddeye yer vermektedir. Williams ve Johnson’un (2013) adapte ettikleri ve geliştirdikleri ölçme aracı da stratejik planlama odaklı olarak öğretmenlerin okullarındaki stratejik liderliğe ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlayan bir veri toplama aracı olarak ön plana çıkmaktadır. Onaç (2013) de araştırmasında okul yöneticilerinin örgütsel yapıya ilişkin ve örgütsel yapıyı destekleyici stratejik liderlik uygulamaları olmak üzere

iki başlık altında toplam 37 maddenin yer aldığı altı boyutlu bir ölçme aracı geliştirmiştir. Bununla birlikte, araştırmasında ölçme aracının yapı geçerliğine, faktör yapısına, güvenilirlik katsayılarına ve madde analizlerine ilişkin bilgilere yer verilmemektedir. Sert (2015) ise İstanbul ilindeki özel eğitim kurumları genel müdürlerinin stratejik liderlik uygulamalarına ilişkin verileri yarı-yapılandırılmış görüşme formu yoluyla toplamıştır.

Alanyazındaki veri toplama araçları genel olarak değerlendirildiğinde, araştırmacıların kendi araştırma problemlerine yanıt olacak biçimde ölçme aracı kullanmayı tercih ettikleri, Pisapia (2009) tarafından işletme örgütleri için geliştirilen Stratejik Liderlik Ölçeğinin Türkiye’deki eğitim örgütlerine uyarlanması yapıldığı ve birçok çalışmada bu uyarlanan ölçeğin kullanıldığı görülmüştür. Bununla birlikte, eğitim örgütlerinin kendine özgü yanlarını ve uygulamalarını dikkate alarak okullarda stratejik liderliğin ölçülmesinde işlevsel olarak kullanılabilir, geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmış bir ölçme aracına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma ile “Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeği”nin (OMSLÖ) geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması amaçlanmıştır. Bu araştırma kapsamında geliştirilecek, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılacak ölçme aracının, Türk eğitim örgütlerinde okul yöneticilerinin stratejik liderlik uygulamalarına yönelik veri toplamada özgün bir ölçme aracı olarak alana kazandırılması öngörülmektedir.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeğinin geliştirilmesine ilişkin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları birbirinden bağımsız iki ayrı çalışma grubu üzerinde yürütülmüştür. İlk çalışma grubu Diyarbakır ilindeki ve farklı bölgelerde bulunan illerdeki (Aydın, Nevşehir, Kahramanmaraş, Konya, Bingöl ve Ankara) okullarda (ilkokul, ortaokul ve liseler) görevli 478 öğretmen oluşturmaktadır. İkinci çalışma grubunda da Diyarbakır ili sınırları içerisinde yer alan okullarda görev yapmakta olan 264 öğretmen yer almaktadır. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), güvenilirlik ve madde analizleri ilk çalışma grubu verileri üzerinden, Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ise ikinci çalışma grubundan elde edilen veriler üzerinden yapılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeğini (OMSLÖ) oluşturacak maddelerin hazırlanmasında uluslararası alanyazında ve Türkiye’de konuyla ilgili yapılmış çalışmalar incelenmiş, bu inceleme neticesinde alanyazında benzer bazı ölçme araçlarının (Altınkurt, 2007; Aydın, 2012; Baloğlu, Karadağ ve Karaman, 2008; Duursema, 2013; Ergen, 2011; Kılınçkaya, 2013; Pisapia, 2009; Pisapia vd., 2005; Şişik, 2015) var olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmada, kuramsal bilgilerden, var olan ölçeklerden ve alan uzmanlarının görüşlerinden yararlanılarak bir madde havuzu oluşturulmuştur. Duursema (2013) tarafından geliştirilen Stratejik Liderlik Ölçeği en fazla yararlanılan kaynak olarak belirtilebilir. Hazırlanan taslak ölçme aracı içerik geçerliği için Eğitim Yönetimi ve Denetim anabilim dalı öğretim üyesi üç uzmanın görüşlerine sunulmuş; uzmanlardan alınan geribildirimlere göre gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Üç madde çıkartılmış ve uzman önerilerinde yer alan üç madde eklenerek 28 maddelik denemelik ölçme formu düzenlenmiştir. Bu aşamadan sonra ölçek maddeleri iki Türk Dili okutmanı tarafından imla, yazım

ve anlaşılabilirlik değerlendirilmesi yapılmış ve ölçme aracına son şekli verilmiştir. Ölçek maddeleri “Hiç bir zaman (1)” ve “Her zaman (5)” aralığında puanlanmaktadır.

İşlem

Gerekli ön çalışmalar yapılarak uygulama için uygun ve hazır hale getirilen ölçme aracı 2013 – 2014 eğitim-öğretim yılında Diyarbakır ili sınırları içerisinde ve Türkiye'nin farklı illerindeki ilkokul, ortaokul ve liselerde görevli öğretmenlere uygulanmıştır. Diyarbakır ili merkez ilçelerindeki okullarda uygulama araştırmacılarından biri tarafından yapılırken, Türkiye'nin farklı illerindeki [Aydın, Nevşehir, Kahramanmaraş, Konya, Bingöl ve Ankara] okullarda görev yapan öğretmenlere kargo ile yollanarak uygulanmış ve toplanmıştır. Uygulama yapılmadan önce araştırmanın amacıyla ilgili katılımcılara bilgi verilmiş, katılımcılarda gönüllülük esas alınmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen veriler SPSS v20 programına girilerek istatistiksel işlemleri yapmaya hazır hale getirilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için önce veri setinin faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett küresellik testiyle kontrol edilmiştir. Verilerin faktör analizine uygun olduğunun belirlenmesi üzerine, Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeği'nin yapı geçerliğini incelemek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi; faktörleştirme tekniği olarak da Temel Bileşenler Analizi kullanılmıştır. Açıklayıcı faktör analizinde, faktörler arası korelasyonların yüksek olması ve faktörlerin birbiri ile ilişkili olarak bulunması nedeniyle, döndürme tekniklerinden eğik döndürme kullanılmıştır. Nunnally ve Bernstein (1994:501) eğik döndürme yapılabilmesi için .3'ten büyük olmasını bir ölçüt olarak belirtmektedir. Faktör analizi yapmanın ön koşullarından biri örneklemin yeterli sayıda olmasıdır. Örneklem yeterliği konusunda alanyazında farklı görüşler bulunmaktadır. Hatcher (1994) 100 kişilik bir örneklem için madde sayısının en az 5 olması gerektiğini ifade ederken; Bryman ve Cramer'e göre faktör analizinin uygulanması için örneklem büyüklüğü madde sayısının beş ya da on katı olmalıdır (Akt: Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010). Bu araştırmanın birinci çalışma grubunu oluşturan 478 katılımcı, faktör analizi için uygun bir örnekleme ulaşıldığını göstermektedir. Ölçeğin faktör yapısının doğrulanıp doğrulanmadığı ise ikinci çalışma grubu üzerinde toplanan veri seti üzerinden LISREL 8.8 programı ile analiz edilmiştir.

BULGULAR

Eğitim örgütlerinin yönetimi düşünülerek geliştirilen Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeği'nin (OMSLÖ) faktör yapısını belirlemek amacıyla ilk olarak 478 öğretmenden elde edilen veri seti üzerinden puanlara Temel Bileşenler Analizi uygulanmıştır. Temel bileşenler analizinde Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı kabul edilebilir sınır olan .60'ın üzerinde, .96 olarak bulunmuştur. Bu değer, örneklem büyüklüğünün faktör analizi için uygun olduğunu belirtmektedir. Barlett küresellik testi, verilerin normal dağılıp dağılmadığını kontrol etmek için kullanılabilen istatistiksel bir tekniktir. Bu analiz sonucunda elde edilen ki-kare istatistiğinin anlamlı çıkması verilerin çok değişkenli normal dağılımdan geldiğini gösterir. Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeği'ne ilişkin Barlett küresellik testi sonucu anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=6932,035; p<0,01$). Temel bileşenler faktör analizi için Kaiser ölçütü .25 olarak benimsenmiş; varyansı açıklama oranının .30 ve üzerinde olması ölçütleri esas alınmıştır. Faktör analizinde 28

maddenin öz değeri 1 olacak şekilde Temel Bileşenler Analizi öncelikli olmak üzere eğik döndürme tekniklerinden Promax (4) kullanılmıştır. Promax eğik döndürme sonucunda, faktörler arası korelasyon yüksek olarak (,656) olarak bulunmuştur.

Geçerlik çalışmaları sonucunda ölçeğin iki faktörlü bir yapıya sahip olabileceği görülmüştür. AFA sonuçlarına göre, kuramsal olarak yer almaları gereken boyuttan farklı bir boyut altında olduğu görülen M25, M6, M7, M14, ,M18, M26, M27 ve M28 analizden çıkartılarak faktör analizi yinelenmiştir. Yinelenen AFA sonuçlarına göre, iki faktörlü yapı altında yüksek yük değerine sahip 20 maddeden oluşan bir yapı elde edilmiştir. Açıklanan toplam varyans oranı % 62,532 olarak bulunmuştur. Sonuçlar Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1

Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeği (OMSLÖ) Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Madde numarası	İş geliştirme	Muhatap-odaklılık	Faktör Ortak Varyansı	Düzeltilmiş Madde-Test
M22. Maksimum verime ulaşmak için, sistematik biçimde çalışır.	,995		,786	,800
M13. Önemli bir görevin nasıl başarılacağını, ayrıntılı bir biçimde planlar.	,925		,689	,742
M24. Okul içerisinde yenilikçi uygulamalar konusunda ikna edicidir.	,829		,674	,760
M15. Mesleki gelişim ve proje çalışmalarını destekler.	,795		,634	,737
M8. Eğitimle ilgili yenilikleri takip eder.	,768		,600	,723
M23. Muhataplarını, okulun sunduğu hizmetler ve başarılar ile ilgili olarak bilgilendirir.	,746		,647	,766
M16. Deneyimlerinden dersler çıkararak, öğretime yönelik farklı uygulamalar geliştirir.	,714		,679	,784
M20. Belirlenen hedeflere ulaşmak için yeni uygulamalar geliştirir.	,678		,636	,765
M19. Ortaklaşa belirlenen amaçlara yönelik işlemlerin takibini yapar.	,637		,522	,686
M21. Diğer okulların başarılı çalışmalarını okulumuzda da	,633		,613	,755
M12. Çok yönlü düşünmeyi teşvik eder.	,602		,647	,773
M17. Yeni düşüncelerin denenmesine olanak sağlar.	,567	,302	,675	,794
M11. Diğer okullarla birlikte, eğitimle ilgili ortak etkinliklerde bulunmayı önemser.	,450	,350	,565	,722
M5. Muhataplarıyla iyi ilişkilerini korur.		,859	,676	,698
M9. Muhataplarının beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığını önemser.		,829	,690	,722

M2. Okulumuzu başarılı öğrencilere tanıtır.	,805	,592	,658
M10. Başarılı öğrencileri okulumuza çekmeye çalışır.	,685	,410	,529
M1. Muhataplarını dikkatli biçimde dinler.	,656	,567	,672
M4. Muhataplarının ihtiyaçlarını dikkate alır.	,638	,622	,725
M3. İleri görüşlü ve tedbirdir.	,558	,632	,752
Cronbach Alpha	,953	,887	
Özdeğer Toplamı		14,132	
Açıklanan Toplam Varyans Oranı (%)		62,532	
Cronbach Alpha		,961	

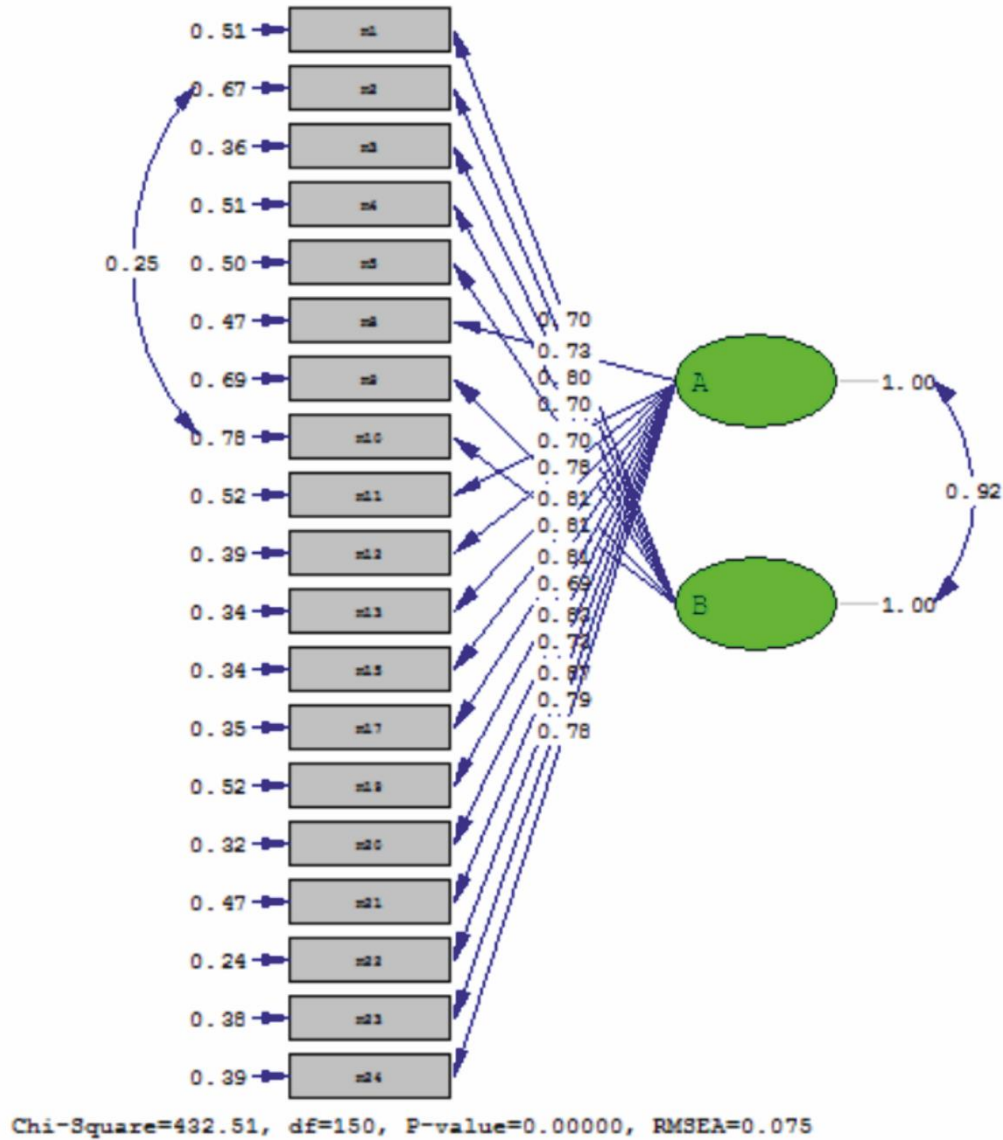
OMSLÖ'nin faktör yapısı, düzeltilmiş madde-test korelasyonları ve iç tutarlık katsayısı ile ilgili bulgular incelendiğinde ölçeğin iki faktörlü bir yapı gösterdiği görülmektedir. Bu yapıda, ölçek maddelerinin toplam varyansın % 62,532'sini açıkladığı, maddelerin faktör yüklerinin .450 ile .995 arasında değiştiği görülmektedir. Madde-test istatistikleri sonucunda elde edilen düzeltilmiş madde-toplam test korelasyonlarının her bir madde için .30'dan büyük, oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ölçeğin bütünü için ,961; *İş Geliştirme* alt boyutu için ,953 ve *Muhatap-odaklılık* alt boyutu için ise ,887 olarak bulunmuştur. Nunnally ve Bernstein'a (1994) göre, .70 güvenirlilik katsayısı değeri araştırmanın erken aşamaları için yeterli olmakla birlikte, temel araştırmalar için test puanlarının ,80 ve daha büyük güvenirlilik katsayısına sahip olması gereklidir; test skorlarına bağlı olarak önemli kararlar alınacağı zaman ise minimum katsayı değerinin ,90 ve üzeri olması önemlidir. Buna göre, bu araştırmada elde edilen güvenirlilik katsayısı, ölçeğin güvenilir olduğunun bir göstergesi kabul edilebilecek bir veridir.

Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeği (OMSLÖ) açımlayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen faktörler 'İş geliştirme' ve 'Muhatap-odaklılık' olarak isimlendirilmiştir. Boyutların isimlendirilmesinde, kuramsal temeller esas alınmış ve yer alan maddelerin ortak özelliklerinden yola çıkılmıştır. On üç maddenin yer aldığı birinci boyut okulun geliştirilmesi, diğer okulları ve eğitimle ilgili yenilikleri izleme, diğer okullarla işbirliği geliştirme ve yeni uygulamaları desteklemeye odaklanmaktadır. 'Muhatap-odaklılık' boyutu okul müdürlerinin muhataplarına yönelik stratejilerini vurgulayan, başarılı öğrencileri muhatap alarak okula kazandırmaya odaklanan yedi maddeye yer vermektedir.

Açımlayıcı faktör analizinden (AFA) sonra, ikinci çalışma grubunda yer alan 264 öğretmenden elde edilen veriler üzerinden LISREL v8.8 programında Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. DFA path diyagramı Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeği (OMSLÖ) DFA analizine ilişkin path diyagramı

Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeği doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen uyum iyiliği göstergeleri Tablo 2’de yer almaktadır. Alanyazında χ^2/S_d oranının 2 ile 5 arasında olması, GFI, AGFI, NNFI ve CFI değerlerinin “.90” ya da üzerinde olması, RMSEA, RMR ve SRMR göstergelerinde ise “.08” den küçük olması model-veri uyumunun kabul edilebilir düzeyde olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010). Bununla birlikte, AGFI değerinin .85 ile .90 aralığında olmasını da “*kabul edilebilir*” bulan kaynaklar da mevcuttur (Schermelleh, Engel ve Moosbrugger, 2003). Tablo 2 incelendiğinde uyum iyiliği indeksleri değerlerinin yüksek olduğu ve ölçeğin iki faktörlü yapısının doğrulandığı söylenebilir. Bununla birlikte, CFI, SRMR, RMR değerleri “iyi uyum” göstergesi olarak

bulunmuşken, χ^2/Sd , GFI, AGFI, NNFI ve RMSEA değerleri kabul edilebilir değer aralığında hesaplanmıştır.

Tablo 2

Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeği (OMSLÖ) Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonucunda Elde Edilen Uyum İyiliği Göstergeleri

İndeks	Değer	Kabul edilebilir uyum	İyi uyum
χ^2	432.51		
Sd	150		
χ^2/Sd	2,88	$2 \leq - \leq 3$	$0 \leq - \leq 2$
Goodness of Fit Index (GFI)	0.93	$0.90 \leq - \leq 0.95$	$0.95 \leq - \leq 1.00$
Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)	0.91	$0.85 \leq - \leq 0.90$	$0.90 \leq - \leq 1.00$
Non-Normed Fit Index (NNFI)	0.97	$0.95 \leq - \leq 0.97$	$0.98 \leq - \leq 1.00$
Comparative Fit Index (CFI)	0.98	$0.95 \leq - \leq 0.97$	$0.97 \leq - \leq 1.00$
Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)	0.075	$0.05 \leq - \leq 0.08$	$0 \leq - \leq 0.05$
Root Mean Square Residual (RMR)	0.046	$0.05 \leq - \leq 0.10$	$0 \leq - \leq 0.05$
Standardized RMR	0.046	$0.05 \leq - \leq 0.10$	$0 \leq - \leq 0.05$

Kaynak: Schermelleh, Engel ve Moosbrugger (2003); Özabacı (2011)

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada “Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeğinin” geliştirilmesi, geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılması amaçlanmıştır. İlk uygulamada, birinci çalışma grubunda yer alan 478 öğretmenden elde edilen verilerle AFA yapılmıştır. AFA sonucunda farklı boyut altında yüksek faktör yüklerine sahip olduğu görülen maddeler analizden çıkartılarak faktör analizi tekrarlanmıştır. Analiz sonucunda, iki faktörlü bir yapıya ulaşılmıştır. Faktör yükleri .450 ile .995 arasında değişmektedir. Madde 22, “Maksimum verime ulaşmak için, sistematik biçimde çalışır.”, en yüksek faktör yüküne sahipken, Madde 11, “Diğer okullarla birlikte, eğitimle ilgili ortak etkinliklerde bulunmayı önemser.”, en düşük faktör yüküne sahiptir. Faktörlerde yer alan maddeler toplam varyansın %62,532’ini açıklamaktadır. Bu uygulamada ölçeğin bütünü Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ,961 olarak hesaplanmıştır. AFA ile elde edilen faktör yapısının doğrulanıp doğrulanmayacağına ilişkin olarak, ikinci çalışma grubunda yer alan 264 öğretmenden

elde edilen veriler üzerinde gerçekleştirilen DFA sonucunda, Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeğinin, uyum iyiliği değerlerinin yeterli düzeyde olduğu görülmektedir.

Bu araştırmada Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeğinin 20 madde ve iki faktörlü yapıdan oluşan formunun geçerliğine ve güvenilirliğine ilişkin kanıtlar elde edilmiştir. Araştırma sonucunda, özellikle Türkiye'deki okullarda müdür olarak görev yapan yöneticilerin stratejik liderlik davranışlarını belirlemeye dönük araştırmalarda kullanılabilir, geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmiştir. Bu araştırmada geliştirilen ölçme aracının kullanılacağı araştırmalar ile farklı örneklem ve/veya çalışma grupları üzerinden elde edilecek verilerin değerlendirmesinin alanyazına katkı sunacağı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Akgemci, T. (2008). *21. yüzyılda liderlik kavramı ve iş dünyasına yansımaları*. Sunu metni. <http://www.kso.org.tr> internet adresinden 18 Mart 2014 tarihinde edinilmiştir.
- Altınkurt, Y. (2007). *Eğitim örgütlerinde stratejik liderlik ve okul müdürlerinin stratejik liderlik uygulamaları*. Yayınlanmamış doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Altınkurt, Y. (2010). Milli Eğitim Müdürlüğü çalışanları ve okul yöneticilerinin stratejik planlamaya ilişkin tutumları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 10 (4), 1927 – 1968. <https://www.edam.com.tr/> internet adresinden 12 Haziran 2014 tarihinde edinilmiştir.
- Altınkurt, Y. ve Bali, A. (2009). Stratejik planlama çalışmaları çerçevesinde Milli Eğitim Müdürlüğü çalışanlarının ve Milli Eğitim Müdürlüğünden hizmet alanların kuruma ilişkin görüşlerinin belirlenmesi (Kütahya İli). *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 323-332. http://birimler.dpu.edu.tr/app/views/panel/ckfinder/userfiles/17/files/DERG_/25/323-332.pdf internet adresinden 20 Mayıs 2014 tarihinde edinilmiştir.
- Altınkurt, Y. ve Yılmaz, K. (2010). Stratejik yönetim ve stratejik liderlik. H. B. Memduhoğlu ve K. Yılmaz (Ed.), *Yönetimde yeni yaklaşımlar* içinde (s. 125 – 140), Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, M. K. (2012). *Kamu ve özel ilköğretim okulu müdürlerinin stratejik liderlik özellikleri ile kurumlarının örgütsel öğrenme düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Baloğlu, N., Karadağ, E. ve Karaman, H. (2008). Stratejik planlama tutum ölçeği: Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 8 (2), 429 – 437. <https://www.edam.com.tr/> internet adresinden 10 Haziran 2014 tarihinde edinilmiştir.
- Başaran, İ. E. (1996). *Eğitim yönetimi*. Ankara: Yargıcı Matbaası.
- Boal, K., & Hooijberg, R. (2000). Strategic leadership research: Moving on. *Leadership Quarterly*, 11 (4), 515 – 549. DOI: [10.1016/S1048-9843\(00\)00057-6](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(00)00057-6)

- Carter, S. M. & Greer C. R. (2013). Strategic leadership: Values, styles, and organizational performance. *Journal of Leadership & Organizational Studies* 20 (4), 375 – 393. DOI: 10.1177/1548051812471724
- Çetin, C. (2009). *Liderlik stilleri, değişim yönetimi ve ekip çalışması*. İstanbul: İTO Yayınları.
- Çoban, Ö. (2016). *Millî Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatı yöneticilerinin örgütsel değişimi yönetme yeterlikleri ile stratejik liderlik davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çokluk, Ö.; Şekercioğlu, G. ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve Lisrel uygulamalı*. Ankara: Pegem Yayınları.
- Duursema, H. (2013). *Strategic leadership: Moving beyond the leader-follower dyad*. Unpublished doctoral dissertation, Erasmus University, Rotterdam, The Netherlands.
- Emiroğlu, Ç. (2015). *Perceptions of top managers related to strategic leadership: A research on private ports in Turkey* [Türkiye'deki özel limanların üst düzey yöneticilerinin stratejik liderlik algıları üzerine bir araştırma]. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Eren, E. (1998). *Stratejik yönetim*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları.
- Ergen, T. (2011). *Stratejik liderlik ve takım çalışmasındaki rolü – Erzurum ili 112 Acil Sağlık Hizmetlerinde bir uygulama*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Etymonline (15 Ocak 2014). *Strategy, Online Etymology Dictionary*. <http://www.etymonline.com/index.php> internet adresinden 15 Ocak 2014 tarihinde edinilmiştir.
- Gümüşeli, A. İ. (2006). Okul müdürleri için geliştirilen liderlik standartları ve bu standartlarla ilgili Türk eğitimcilerinin görüşleri. <http://www.agumuseli.com> internet adresinden 10 Mart 2016 tarihinde edinilmiştir.
- Hitt, M.A.; Ireland, R.D. & Hoskisson, R. E. (2001). *Strategic management: Competitiveness and globalization* (8th ed.), Cincinnati, Ohio: Thomson/South Western.
- Johnson, G.; Scholes, K & Whittington, R. (2005). *Exploring corporate strategy*. Spain: Pearson Education Limited.
- Kılınçkaya, B. (2013). *İl milli eğitim müdürlerinin stratejik liderlik özellikleri araştırması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Küçüksüleymanoğlu, R. (2008). Stratejik planlama süreci. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(2), 403 – 412. <http://fbemoodle.emu.edu.tr/> internet adresinden 24 Mart 2014 tarihinde edinilmiştir.
- Lear, L. W. (2012). *The relationship between strategic leadership and strategic alignment in high-performing companies in South Africa*. Unpublished dissertation, University of South Africa.

- Nunnally, J. C, & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory*. New York: Mc Graw-Hall Inc.
- Onaç, Ü. (2013). *MEB'e bağlı ortaöğretim kurumlarında TKY ve stratejik liderlik: İzmir ili Menderes ilçesi örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Önder, H. C. (2014). *Üniversite yöneticilerinin stratejik liderlik davranışlarına ilişkin akademisyen algıları (AİBÜ örneği)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Öntürkler, Y. (2014). *Okul yöneticilerinin stratejik liderlik özelliklerinin araştırılması: Gölbaşı örneği*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Ankara.
- Özabacı, N. (2011). İlişki Niteliği Ölçeği'nin Türkçe Uyarlaması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 36(162). <http://egitimvebilim.ted.org.tr/> internet adresinden 19 Mart 2014 tarihinde edinilmiştir.
- Phipps, K. A. (2012). Spirituality and strategic leadership: The influence of spiritual beliefs on strategic decision making. *Journal of Business Ethics* 106, 177–189. DOI: 10.1007/s10551-011-0988-5
- Pisapia, J. (2009). *The strategic leader: New tactics for a globalizing world*. Charlotte, NC: IAP, Information Age Publishing.
- Pisapia, J., Reyes-Guerra, D., & Coukos-Semmel, E. (2005). Developing the leader's strategic mindset: Establishing the measures. *Leadership Review*, 5 (1), 41-67. <https://www.researchgate.net/> internet adresinden 18 Mart 2014 tarihinde edinilmiştir.
- Rowe, W. G. (2001). Creating wealth in organizations: The role of strategic leadership. *Academy of Management Executive*, 15(1), 81-94. <http://www.jstor.org/stable/4165712> internet adresinden 19 Mart 2014 tarihinde edinilmiştir.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., and Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive Goodness-Of-Fit. *Measures of Psychological Research Online*, 8 (2), 23-74. <http://www.dgps.de/fachgruppen/methoden/mpr-online/> internet adresinden 21 Şubat 2016 tarihinde edinilmiştir.
- Sert, Ş. (2015). *Stratejik liderlik - Çağ ve Nema Öğretim İşletmeleri Genel Müdürlüğü stratejik liderlik uygulamaları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.
- Sosik, J. J.; Jung, D. I.; Berson, Y.; Dionne, S. D. & Jaussi, K. S. (2005). Making all the right connections: The Strategic Leadership of top executives in high-tech organizations. *Organizational Dynamics*. 34(1), 47-61. DOI: 10.1016/j.orgdyn.2004.11.003
- Sütçü, O. (2008). *Stratejik liderlik*. Yüksek lisans projesi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Şişik, Ş. K. (2015). *Öğretmen perspektifinden okul müdürlerinin stratejik liderlik davranışlarının değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Okan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Turan, B. (2014). *Yöneticilerin çevresel belirsizlik algısının stratejik liderlik davranışı üzerindeki rolü: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi yöneticileri üzerinde bir uygulama*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Ülker, M. (2009). *Okul yöneticilerinin stratejik liderlik özelliklerine ilişkin öğretmen algıları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Williams, H., & Johnson, T. (2013). Strategic leadership in schools. *Education*,133(3), 350-355. <http://web3.apiu.edu/> internet adresinden 14 Mart 2014 tarihinde edinilmiştir.
- Yavaşgel, E. (2002). Çağdaş yönetimlerde stratejik liderlik vizyonunun ilk koşulu; gelecekle uyumlu olmak/değişimi yönetebilmek. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 15, 377 – 392. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019012811> internet adresinden 14 Mart 2014 tarihinde edinilmiştir.

Okul Müdürlerinin Stratejik Liderliği Ölçeği (OMSLÖ)

Okul Müdürüm	Her zaman	Nadiren	Ara sıra	Çoğu zaman	Hiçbir zaman
M1. Maksimum verime ulaşmak için, sistematik biçimde çalışır.	( )	( )	( )	( )	( )
M2. Önemli bir görevin nasıl başarılacağını, ayrıntılı bir biçimde planlar.	( )	( )	( )	( )	( )
M3. Okul içerisinde yenilikçi uygulamalar konusunda ikna edicidir.	( )	( )	( )	( )	( )
M4. Mesleki gelişim ve proje çalışmalarını destekler.	( )	( )	( )	( )	( )
M5. Eğitimle ilgili yenilikleri takip eder.	( )	( )	( )	( )	( )
M6. Muhataplarını, okulun sunduğu hizmetler ve başarılar ile ilgili olarak bilgilendirir.	( )	( )	( )	( )	( )
M7. Deneyimlerinden dersler çıkararak, öğretime yönelik farklı uygulamalar geliştirir.	( )	( )	( )	( )	( )
M8. Belirlenen hedeflere ulaşmak için yeni uygulamalar geliştirir.	( )	( )	( )	( )	( )
M9. Ortaklaşa belirlenen amaçlara yönelik işlemlerin takibini yapar.	( )	( )	( )	( )	( )
M10. Diğer okulların başarılı çalışmalarını okulumuzda da uygular.	( )	( )	( )	( )	( )
M11. Çok yönlü düşünmeyi teşvik eder.	( )	( )	( )	( )	( )
M12. Yeni düşüncelerin denenmesine olanak sağlar.	( )	( )	( )	( )	( )
M13. Diğer okullarla birlikte, eğitimle ilgili ortak etkinliklerde bulunmayı önemser.	( )	( )	( )	( )	( )
M14. Muhataplarıyla iyi ilişkilerini korur.	( )	( )	( )	( )	( )
M15. Muhataplarının beklentilerinin karşılanıp karşılanmadığını önemser.	( )	( )	( )	( )	( )
M16. Okulumuzu başarılı öğrencilere tanıtır.	( )	( )	( )	( )	( )
M17. Başarılı öğrencileri okulumuza çekmeye çalışır.	( )	( )	( )	( )	( )
M18. Muhataplarını dikkatli biçimde dinler.	( )	( )	( )	( )	( )
M19. Muhataplarının ihtiyaçlarını dikkate alır.	( )	( )	( )	( )	( )
M20. İleri görüşlü ve tedbirlidir.	( )	( )	( )	( )	( )